

Kommunedelplan kulturmiljø Høringsdokument

2023-2035

Saksnr. **22/736**

Journalnr.

Arkiv **D10**

Dato: **08.06.2023**

RAKKESTAD
mangfold og samhold

Innledning

Rakkestad er en stor kommune med en historie og et landskap som skriver seg langt tilbake i tid. Folk har bodd her i tusenvis av år, og allerede for ca 10.000 år siden kom noen av de aller første fangstmenn fra lenger sør på kontinentet til Høgnipen, som den gang lå like ved iskanten.

Klimaet og de rike naturressursene har gjort Rakkestad til et godt sted å leve. Identiteten vår finner vi i kulturminnene, i kulturlandskapet, der vi bor og der vi har vårt virke. Det er et håp at denne planen kan gi kunnskap om Rakkestad, og vise hvor viktig det er å bevare kulturminnene. De forteller oss om utviklingen i samfunnet fram til i dag, de hjelper oss til å forstå vår egen tid og de er en del av vår arv til framtidens samfunn.

Kulturminnene er en sårbar ressurs som går tapt hvis vi ikke tar vare på dem. Kjennskap og kunnskap om kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap er derfor svært viktig. De utgjør et mangfold av kvaliteter som ikke lar seg måle på en enkelt måte. Hver for seg og sammen representerer de kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier. De gir oss tilhørighet og identitet og er verdifulle bidrag til en positiv samfunnsutvikling. Kulturminner bidrar til å skape trivsel i lokalsamfunnet i form av engasjement, stolthet og fellesskap. Opplevelser knyttet til kulturminner bidrar til god folkehelse gjennom vandring og andre kulturhistoriske vandring. For utvikling av reiselivsnæringen er kulturminnene og kulturmiljøene viktige. Kulturminnene bidrar på sin måte til økonomisk verdiskaping. Ivaretagelse av kulturminner og kulturmiljøer ved gjenbruk av bygninger og materialer, bidrar til å redusere klima- og miljøbelastningen og er på den måten en viktig del av «det grønne skiftet». Hva vi velger å ta vare på og hvordan vi gjør det kan virke inn på ressursforvaltning, tettstedsutvikling og kulturelt mangfold.

Takket være midler fra Riksantikvaren har det vært mulig å få hjelp til utarbeidelsen av kulturmiljøplanen av konsulent Lars Ole Klavestad, landskapsarkitekt MNLA/kulturminnerådgiver. Klavestad har erfaring fra arbeid med overordnet planlegging, kulturminneplaner og saksbehandling hos Fylkeskonservatoren i Østfold fylkeskommune (2006-2018), samt egen praksis som landskapsarkitekt med stor vekt på kulturminnerelaterte planer.

Minnestenen over de arkeologiske utgravningene på Høgnipen i 1960- og 70-årene, reist av Rakkestad Historielag. Boplassene her ble lenge ansett for å være landets eldste. Foto: LOK.

Kultursjefene Grethe Torstensen og Hans Petter Ringstad har vært ansvarlig for arbeidet fra Rakkestad kommunes side. Fra oppstart og fram til sin død vinteren 2023 var Eva Bjørnstad kommunens faglige representant i arbeidet og bidro med mye nyttig kunnskap. I tillegg har en rekke frivillige ressurspersoner bidratt med kunnskap gjennom møter og innspill. Hans Erik Heines i Sarpsborg kommune har bidratt med kartografi. Deler av sivilarkitekt Svein M. Jakobsens tekst fra stedsanalysen over Rakkestad sentrum har blitt benyttet i kapittelet om arkitektoniske stilarter.

Kulturmiljøplanen 2023-2035 skal brukes som et verktøy i forvaltningen av vår kulturarv. Den vil være et hjelpemiddel i kommunens saksbehandling, og bidra til at den blir mer effektiv og forutsigbar. Kulturminneplanen peker kun på hvilke kulturminner- og miljøer som allerede er vernet eller bør gis oppmerksomhet ved framtidig arealplanlegging eller byggesaksbehandling. Vurdering av vernestatus gjøres ikke i denne planen. Like viktig er det at vi som bor i Rakkestad får økt bevissthet og kunnskap om kulturminner og hva disse representerer av verdier for samfunnet og den enkelte raksting. Planen blir på den måten et viktig formidlingsverktøy.

Rakkestad kommune 15.05.2023

Innhold

Innledning.....	2
Innhold.....	3
Kapittel 1 – Mål.....	5
Kapittel 2 – Planprosess og medvirkning.....	6
Kapittel 3 – Føringer og forholdet til andre planer.....	7
Kapittel 4 – Utfordringer og muligheter.....	9
Kapittel 5 – Ansvarsdeling i kulturminnevernet.....	12
Kapittel 6 – Lovverk og viktige databaser i kulturminneforvaltningen.....	13
Kapittel 7 – Sentrale begrep i kulturminnevernet.....	15
Kapittel 8 – Hvordan har kulturminnene blitt til og hvorfor ligger de der de gjør?.....	17
Kapittel 9 – Arkitektoniske stilarter.....	22
Kapittel 10 – Prioriterte kulturminner.....	26
Kapittel 11 – Tilskuddsordninger.....	48
Kapittel 12 – Formidling.....	49
Kapittel 13 – Mål, strategier og tiltak.....	51
Kapittel 14 – Kilder.....	54
Vedlegg.....	55
1 – Automatisk fredete kulturminner.....	56
2 – Kulturminner av nasjonal verdi.....	57
3 – Kulturminner av regional interesse.....	58
4 – Regionalt verdifulle kulturlandskap og kulturmiljøer i Fylkesplan for Østfold.....	59
5 – Hensynssone kulturmiljø (H570) i kommuneplanens arealdel.....	60
6 – Verneverdige bygninger og trær i områderegulering Rakkestad sentrum.....	61
7 – SEFRAK-registrerte bygninger fra før 1850.....	62
8 – SEFRAK-registrerte bygninger fra perioden 1850-1900.....	63

Grafisk utforming, forsidefoto og alle foto merket LOK:
KLAVESTAD kunst kart landskap v/ Lars Ole Klavestad

Kapittel 1 – Mål

Overordnet mål

Det nasjonale målet for kulturminneforvaltningen er at mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskapning. Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv.

Alt kan ikke tas vare på, man må prioritere. Det er viktig at både fortid, nåtid og framtid ses samlet, og at vi klarer å utforme våre fysiske omgivelser slik at samfunnsutvikling og god kulturminneforvaltning kombineres. En god prioritering bygger på kunnskap og faglig kompetanse, både om geografien, historien og forholdet mellom kulturminne og landskapet.

Selv om et kulturminne ikke inngår i en plan betyr det ikke at det ikke har noen verdi. Det er selvsagt flott at kulturminner ivaretas på ulike nivåer, men da er det mer opp til eiere og lokalsamfunn å bidra til dette selv.

Kommunedelplan kulturmiljø i Rakkestad kommune skal gi et grunnlag for dette arbeidet.

Mål

Rakkestads kulturarv skal forvaltes slik at den sikrer en bærekraftig utvikling og verner kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap som dokumentasjon av fortiden og som en ressurs for fremtiden.

Kulturminneplanen skal kartlegge viktige og verdifulle kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i Rakkestad kommune.

Kulturminneplanen skal bidra til å forvalte et representativt utvalg av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i Rakkestad kommune.

Bakgrunn og formål

Formålet med planen er å styrke kommunens kunnskapsgrunnlag om kulturminner og sikre en effektiv, langsiktig og forutsigbar forvaltning av kulturminner i Rakkestad kommune. Planen skal inngå i kommunens styringsverktøy i planlegging og saksbehandling som berører kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap.

Kulturmiljøplanen handler først og fremst om nyere tids kulturminner (etter år 1537) som er kommunens ansvar. Planen skal gi rammer, retningslinjer og bestemmelser for bevaring av kulturminner, kulturmiljøer, kulturlandskap gjennom de virkemidler som fins i plan- og bygningsloven.

Primært omfatter ikke planen fornminner og fredete kulturminner som blir forvaltet av Riksantikvaren og regionalt kulturminneforvaltningsorgan. Imidlertid er slike kulturminner behandlet der de inngår i helhetlige kulturminner og historiske landskap, for å bidra til at kommunen forvalter sammenhengene på en god måte. Planen omhandler faste kulturminner og kulturmiljøer. Immaterielle kulturminner og gjenstander er ikke tatt med i planen da dette ansvaret ligger til museene.

Kulturmiljøplanen skal brukes som et av grunnlagsdokumentene ved utarbeidelse av kommuneplan, kommunedelplaner og reguleringsplaner i tillegg til byggesaksbehandling for enkeltbygg.

Filtvedstua på Rakkestad bygdetun. Foto: LOK.

Kapittel 2 – Planprosess og medvirkning

Kommunen varslet oppstart av planarbeidet 14. juli 2022 og sendte samtidig planprogrammet på høring. Dette ble vedtatt av kommunestyret 15. september. Som en følge av oppstartsvarselet kom det inn innspill fra Statsforvalteren i Oslo Viken, Viken fylkeskommune, Rakkestad lokalsamling og Rakkestad historielag, Bygdelista Rakkestad i våre hjerter og Fortidsminneforeningen Sarpsborg og Rakkestad lokallag. Disse innspillene har blitt evaluert og innarbeidet i planen så langt det har latt seg gjøre. Det har i ettertid også kommet ytterligere skriftlige innspill og telefoniske innspill fra engasjerte privatpersoner.

For å sikre god forankring ble det lagt opp til en bred medvirkning. I planprosessen har det blitt avholdt to godt forberedte arbeidsmøter der inviterte ressurspersoner som kjenner Rakkestads historie, kulturminner og geografi har blitt invitert. Under faglig veiledning av landskapsarkitekt MNLA/kulturminnefaglig rådgiver Lars Ole Klavestad har disse frivillige ressurspersonene arbeidet med kart og lister og kommet fram til et utvalg kulturminner som man mener bør prioriteres i planen. Dette utvalget ble deretter faglig gjennomgått av Klavestad og kommunens representant Eva Bjørnstad og forslag til lister ble presentert i et åpent og godt besøkt møte på rådhuset 27. mars 2023. I dette

møtet kom det fram en rekke konstruktive innspill som medførte et godt supplement til utvalget. I etterkant av dette har de fleste av de prioriterte kulturminnene blitt befart. Som en del av prosessen har det også vært dialog med «Underhuset» (Rakkestad Lokalsamling) og kommunes planavdeling ved Espen Glosli.

Den lokale medvirkningen har vært vesentlig for et godt resultat. Lokalhistorisk utvikling og begivenheter som har betydning for utviklingen av Rakkestad er prioritert i planen.

Kommunedelplanen tar for seg kulturlandskap, kulturmiljø og kulturminner, men omfatter ikke immaterielle kulturminner eller løse kulturminner.

Arbeidet med kulturmiljøplanen har pågått parallelt med revisjonen av kommuneplanens arealdel. Ny arealplan henviser derfor til kulturmiljøplanen.

Frivillige ressurspersoner med stor kunnskap om Rakkestads geografi og kulturminner har deltatt i arbeidet med planen gjennom arbeidsmøter. Kart- og listeføring har vært en viktig arbeidsmetode. Foto: LOK.

Kapittel 3 – Føringer og forholdet til andre planer

Kommunale føringer

I vedtatt visjon for Rakkestad «Mangfold og samhold», som inngår i kommuneplanens samfunnsdel 2011-2022, heter det blant annet: «Begrepet mangfold er et sterkt egenartbegrep for Rakkestad, og henspiller på et rikt lokalsamfunn i mange retninger; mangfoldig foreningsliv, kulturelt og befolkningsmessig mangfold, sammensatt næringsliv fra industriproduksjon til landbruk, variert landskap med store skogsområder, kulturlandskap og landbruksarealer i tillegg til lands.»

Som en del av satsingsområdet «Opplevelser for livet» framhever kommunen viktigheten av å formidle lokalhistorie for barn, samt å ta vare på og bruke viktige kulturminner og kulturmiljøer. Å ta vare på kulturminner og bruke dem sees på som et ledd i å gjøre Rakkestad til et attraktivt sted å bo, jobbe og oppleve.

Kommuneplanens arealdel 2022-2034, definerer seks ulike hensynssoner for kulturmiljøer. Dette gjelder landskapet rundt Brekke/Os kirke, Buerbakkene, Rakkestad kirke og prestegård, Kåen sag- og mølle, Julsrud og Stryker gruver og Sandbekk mølle. Videre har kommuneplanens arealdel en egen bestemmelse for Kulturlandskap og kulturmiljø, der det vises til kulturmiljøplanen.

Sentrumsplanen, er en områderegulering av Rakkestad sentrum, vedtatt 29.09.2016. Planen har fokus på arkitektur og vern. Som et grunnlag for planen utarbeidet sivilarkitekt Svein Jakobsen egen analyserapport for vern og estetikk («Kulturhistorisk hjemmevern»). Delutredningen var en faglig vurdering som hadde til mål å øke forståelsen for, og bevisstheten i forhold til, kulturhistoriske verdier knyttet til bygninger og bygningsmiljøer. I selve planen er en rekke bygninger angitt med hensynsone Bevaring kulturmiljø (H570).

I planbestemmelsene §4.5.2 heter det: Bygninger med skravur H570, merket BV1-14 er verneverdig bebyggelse, og tillates ikke revet. Bygningene BV1-8 har høyeste grad av verneverdi, og det er ikke tillatt med inngrep eller endringer som forringer historisk autentisitet. Bygningene BV9-14 har nest høyeste vernegrad, og tiltak og bygningsendringer som tilbakefører autentisitet og arkitektonisk verdi er tillatt og ønskelig. Alle inngrep eller tiltak på bygningene BV1-14 skal gjøres i samråd med fagkyndige og fylkeskonservatoren, og deretter godkjennes av kommunen. Bygninger med lavest vernegrad (BV15-19) tillates i utgangspunktet ikke revet, men kan etter særskilt begrunnelse – og under vilkår av at rammetillatelse for ny bygning på tomten er gitt – tillates revet. Saken skal på

Reguleringsplanen for Rakkestad sentrum fra 2016 har viktige føringer om vern av bygninger og trær i sentrumsområdet. Foto: LOK.

forhånd være forelagt fylkeskonservatoren. Ved reparasjon og vedlikehold av verneverdige bygninger skal de opprinnelige materialer og konstruksjoner i størst mulig grad beholdes. Hovedkravet ved endringstiltak er at bygningen skal beholde eller øke sin bevaringsverdi. Når det fremmes søknad som berører bygninger med vern eller områder rundt, kan kommunen kreve at bygården dokumenteres med oppmaling i farger, skisser eller bruk av foto.

Videre finnes det i planen en egen bestemmelse som tar for seg verneverdige enkelttrær: Enkeltstående trær merket TV1-30 vist med stiplet sirkelsymbol som «Tre som skal bevares» tillates ikke fjernet uten samtykke fra kommunen. – med mindre det foreligger særlige grunner (akutt fare) Disse trærne skal beholdes og skjøttes, og det tillates normalt ikke omfattende inngrep i nærheten som kan føre til skade på rotsystem, stamme eller krone. Verneverdig fjernet tre skal erstattes der det er mulig. Det er ikke registrert hule eiker innenfor planområdet. Eventuelle eiker kan ikke fjernes uten at dette er gjort en vurdering etter naturmangfoldloven.

Reguleringsplaner angir bevaringsverdige bygninger eller områder i form av reguleringsformål eller hensynssoner med tilhørende bestemmelser og/eller retningslinjer. Reguleringsplanene vedtas av kommunestyret.

Regionale føringer

Fylkesplan Østfold mot 2050, vedtatt 22.08.2018, med temakart kulturlandskap og kulturmiljøer. Temakartene tar for seg verdifulle regionale kulturmiljø og verdifulle regionale kulturlandskap. Disse er førende for kommunenes arealforvaltning og gir grunnlag for innsigelse i de tilfellene kommunenes planlegging ikke er i samsvar med fylkesplanen. Temakartene angir Glomma, Rakkestadelta, Skiselva, Ertevatnet og Gudim/Lien som kulturlandskap som er viktige i en regional sammenheng. Området rundt Rakkestad kirke og Rakkestad prestegård er definert som et regionalt viktig kulturmiljø.

Kulturminneplan for Østfold 2010-2022 med Handlingsprogram for perioden 2020-2023. Hovedmålet i kulturminneplanen er samtidig et delmål for kulturminnevernet i fylkesplanen: «Hensynet til kulturminner og kulturmiljøer, med deres egenart og variasjon, vektlegges i samfunnsplanleggingen. Kulturminner og kulturmiljøer vernes, både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Nasjonal kulturminnepolitikk iverksettes på regionalt nivå og det legges til rette for at mangfoldet av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap skal stå sentralt i utviklingen av så vel fylket som for levende lokalsamfunn».

Nasjonale føringer

Stortingsmelding nr. 16 (2019–2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken — engasjement, bærekraft og mangfold. Meldingen presenterer tre nye nasjonale mål i kulturmiljøpolitikken, med vekt på engasjement, bærekraft og mangfold. Med denne meldingen innfører regjeringen begrepet «kulturmiljø» som samlebetegnelse. Begrepet understreker betydningen av helhet og sammenheng, samtidig gjøres tilknytningen til den øvrige klima- og miljøpolitikken tydeligere. Meldingen beskriver status, utfordringer, muligheter og tiltak i kulturmiljøpolitikken. Blant annet vil regjeringen utarbeide en ny kulturmiljølov og strukturere og samordne bevaringsarbeidet slik at de tre nasjonale målene nås.

Riksantikvarens bystrategi inneholder anbefalinger til regional og kommunal forvaltning, utbyggere og eiere om hvordan viktige historiske bymiljøer bør forvaltes og utvikles. Dette er også relevant for en bygdeby som Rakkestad.

Rakkestad omfattes ikke av Riksantikvarens to registre KULA (Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse) og NB!-registerert (Nasjonale kulturminner i by).

Kapittel 4 – utfordringer og muligheter

Fortetting

Målet om en bærekraftig bygde- og samfunnsutvikling innebærer krav om korte reiseavstander, økte byggehøyder og energieffektivisering. Befolkningsvekst også i de mindre bygdesamfunnene, utbygging og fortetting gjør at verneverdige bygninger og historiske sentrumsmiljøer ofte settes under press. Rakkestad er i areal en stor kommune med et lite sentrum og et stort omland. Det må være en ambisjon at ny vekst og utbygging ikke skal gå på bekostning av viktige kvaliteter i bo- og bymiljøet i Rakkestad sentrum, men heller utnytter attraksjonskraften i det at det finnes et historisk bygningsmiljø som gir grunnlag for trivsel og tilhørighet. Kulturmiljøplanen vil være grunnlag for å legge føringer for hvordan utbygging kan gjennomføres slik at Rakkestad fremdeles kan bevare sin egenart og kvaliteter som småby slik det forutsettes i sentrumsplanen.

Utredningen «Kulturhistorisk hjemmevern» (Sivilarkitekt Svein Jakobsen for Rakkestad kommune 2010) var en faglig vurdering som hadde til mål å øke forståelsen for, og bevisstheten i forhold til, kulturhistoriske verdier knyttet til bygninger og bygningsmiljøer. De estetiske føringene i utredningen opplyser og retter oppmerksomheten mot kvaliteter i området, som bør ha betydning for vurdering av tiltak og fortettingsønsker. Dokumentet gir føringer for hvor restriktive og varsomme kommunen bør være ved ombygginger, rehabilitering og fortetting. Verneverdivurderingen er forutsetningen og grunnlaget for fortettingsstrategier og estetiske

føringer/retningslinjer. Anbefalinger fra rapporten ble innarbeidet som bestemmelser i områdereguleringen for sentrum (29.09.2016), og ellers til en viss grad lagt til grunn for utforming av plankartet (de fleste verneverdige bygninger er markert og gitt egne tilhørende vernebestemmelser).

Endringer i landbruksnæringen

Nye driftsformer i landbruket, med mye leie av jord, samt større maskiner, endrer landskapet. Færre husdyr og mindre behov for de store låvene og andre uthusbygninger endrer det tradisjonelle gårdstunet. Det er blant bondens bygninger tapet av kulturminner er størst. Kilde: NIKU rapport 81: <https://niku.brage.unit.no/niku-xmlui/handle/11250/281543?locale-attribute=en>

Denne kategorien har også høyest andel truede kulturminner. Tapet må sees i sammenheng med strukturelle endringer og effektivisering av landbruket. I Rakkestad er det ikke foretatt en gjennomgang av gamle låver, fjøs, staller og våningshus fra før 1850. Det gjør disse kulturminnene veldig sårbare. Mange gamle våningshus bygges også om for å møte dagens behov og krav.

Under:

Villa Sundby i Storgata 25 ble erstattet av en ny boligblokk i 2017. Rivingen utløste en rekke diskusjoner. Huset ble bygd av Johanne Bøhn i 1904 og var blant de eldste eneboligene i Rakkestad sentrum.

Foto: LOK.

Kulturlandskapet vil gro igjen dersom det ikke blir brukt som beitemark og gjengroing er igjen en trussel for artsmangfoldet. Gjengroing bidrar også til tap av kulturminner i form av at de ikke er synlige lenger og kan derfor gå tapt for alltid. Det er særlig fornminnene som er utsatt for dette. Gjengrodde kulturminner i områder med skogsdrift er særlig utsatt for dette. Kilde: NIKU rapport 52 <https://niku.brage.unit.no/niku-xmlui/handle/11250/2567684>

I en kommune som Rakkestad, med mye skog, er den maskinelle skogsdriften også en stor trussel når det gjelder tap av eller skade på fornminner.

Riving

Riving av verdifulle kulturminner og -miljøer er en utfordring som ofte trekkes fram når det skal fortettes i sentrum eller sentrumsnære områder. Tap av kulturminner som følge av riving skjer også i andre sammenhenger. Nye bygningsbehov i landbruket endrer det tradisjonelle gårdstunet, og det kan føre til at kulturminner og kulturlandskap går tapt. Utfordringen ligger i å forene et levedyktig landbruk med det å ta vare på den fysiske kulturarven landbruket har skapt og forvalter.

Utbygging har ofte gått på bekostning av kulturminneverdier. At mange av kulturminnene og miljøene «bare» har lokal verdi, er bekymringsfullt da den lokale verdien er kommunens spesielle ansvar og er det som gir et område særpreg.

Nye samferdselsprosjekter bidrar også til riving av kulturminner og tap av kulturmiljøer. Det er ikke alltid at kommunen er herre over det som beslutte i slike sammenhenger. I Rakkestad kan dette være aktuelt ved mulige framtidige omlegginger av veier i nærheten av sentrum.

Sentrumsutvikling som legger avgjørende vekt på tekniske og økonomiske forhold, kan også føre til riving av verneverdig bebyggelse og tap av verdifulle kulturmiljøer.

Kulturminner og kulturmiljø som går ut av bruk

Nye tider gjør at gamle bygninger og kulturmiljøer av kulturhistorisk verdi mister sin funksjon og kan forsvinne helt. Dette gjelder blant annet gamle næringsbygg, mindre butikklokaler, grendeskoler, samt uthusbygninger på gårdstun. Det kan skyl-

Gautestad stasjon er et eksempel på et kulturminne som har mistet sin opprinnelige funksjon. Foto: LOK.

des sammenslåinger av driftsenheter i landbruket, fraflytting mm. Når f.eks. den tidligere landhandelen gjøres om til bolig, mister den sin opprinnelige form og oppleves ikke som et butikklokale. Dette er imidlertid kulturminner som har vært viktige for Rakkestads historie og som kan gå tapt dersom de ikke tas vare på og gis en ny funksjon. Stasjonsbygningen på Gautestad er et godt eksempel. Rundt stasjonene på Gautestad og Heia var det tidligere lokalsamfunn med butikker og forsamlingshus, der alt i dag har gått ut av sin opprinnelige bruk.

Manglende kompetanse

Tap av kulturminner kan også skyldes liten kunnskap om kulturminners verdi og betydning. Det kan gjelde både hos eiere, innbyggere, politikere og forvaltere. Dette øker risikoen for at kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap går tapt. Kulturminner er ikke-fornybare ressurser. Det som ikke bevares, går tapt for alltid. Kulturminner i privat eie, er avhengig av eierens interesse, kompetanse, erfaring og økonomisk mulighet. En eier kan velge å ikke vedlikeholde en verneverdig bygning. Den vil da forfalle, og riving kan bli utfallet.

Klima, miljø og bærekraft

Et annet virkemiddel for å bevare kulturhistoriske verdier, er å skape ny aktivitet i gamle bygninger og miljøer. En gammel skole fra tidlig 1900-tall kan få et nytt liv som leilighetskompleks uten at det endres rent eksteriørmessig, for eksempel Kirkelund skole og andre gamle skolebygninger Rakkestad. Med andre ord kan en eldre bygning transformere

Over: Kirkelund skole er ombygd til leiligheter uten at det har ødelagt bygningens karakter. Foto: LOK.

res og gi et nytt innhold. I et bærekraftperspektiv er det viktig at kulturminner og kulturmiljøer blir tatt i bruk som ressurser i utviklingen av levende lokalsamfunn og som grunnlag for ny næringsvirksomhet. Godt vedlikehold, bruk, gjenbruk og forbedringer av eksisterende bygninger og kulturmiljøer bidrar til å redusere klima- og miljøbelastningen og er del av det grønne skiftet.

Vern gjennom bruk er derfor fortsatt et viktig prinsipp for bærekraftig kulturmiljøforvaltning. Det ligger en klimagevinst i både bruk, gjenbruk, ombruk og transformasjon fremfor å rive. Gjenbruk/ombruk gjelder både ny bruk av eksisterende bygning og bruk av materialer og bygningsdeler på nytt. Klimagassberegninger brukes nå i større grad for å vurdere riving og nybygg kontra bevaring og oppgradering. Det er viktig at beregningene favner hele livsløpet til bygningen og belastning som følge av riving, og at eldre bygningers faktiske egenskaper brukes som grunnlag i beregningene.

Et fuktigere og varmere klima vil gi økt fare for råteskader, mer insektskader og økt gjengroing for kulturarven vår. Eiere og forvaltere av kulturminner og kulturmiljøer vil få større utfordringer fremover. Flom, skred og ekstremvær kan true verdifulle bygninger og arkeologiske kulturminner og føre til råteskader på gamle tømmerbygninger og -anlegg. Myndighet og forvaltningsansvar i kulturminnevernet er fordelt mellom staten, fylkeskommunen, Sametinget og kommunene. Riksantikvaren

Kapittel 5 – Ansvarsdeling i kulturminnevernet

er utøvende faginstans for Klima- og miljødepartementet, mens Fylkeskommunen/Sametinget, som regionalt forvaltningsorgan, har fått delegert myndighet gjennom Riksantikvaren. Som følge av regionreformen som tredde i kraft 01.01.2020 vil Riksantikvaren heretter være et fagdirektorat med overordnet myndighet, mens den konkrete oppgaveløsningen i større grad skjer i fylkeskommunene. Søknader om dispensasjoner og tilskudd skal sendes dit. Riksantikvaren skal fortsatt være vedtaksmyndighet for fredninger, innsigelsesmyndighet og klagemyndighet.

Riksantikvaren

Kulturminneforvaltningens øverste organ er Klima- og miljødepartementet med hovedansvar for utforming og oppfølging av nasjonal kulturminnepolitikk. Riksantikvaren har ansvar for gjennomføring av den statlige kulturminnepolitikken og har frednings-, innsigelses- og klagemyndighet. De har også dispensasjonsmyndighet for utvalgte kulturminner. Kirkeforvaltning ligger også til Riksantikvaren i tillegg til ansvar for utvikling av digitale tjenester som sikrer en enhetlig kulturminneforvaltning og forvalte sentrale data om kulturminner i offentlig forvaltning.

Regionalt ansvar

Fylkeskommunen er regionalt kulturminneforvaltningsorgan for Rakkestad kommune med delegert myndighet etter kulturminneloven. De har ansvar for å ivareta kulturminner i arealplaner dvs. sørge for at det tas hensyn til kulturminner og -miljøer i planleggingen, også på kommunenivå, har vedtaksmyndighet etter kulturminneloven for de fleste kulturminner jf. ny ansvarsforskrift og kan forberede saker for Riksantikvaren. Fylkeskommunen fikk fra 01.01.2020 ansvaret for middelalderse kirkesteder (men ikke selve kirkebyggene). Fylkeskommunen forvalter de arkeologiske kulturminnene som er automatisk fredet. Den har ansvar for arkeologiske registreringer (jf. undersøkelsesplikten) der den vurderer det som nødvendig. Fylkeskommunen veileder i kommunenes planprosesser, gjennom faglig rådgivning og formidling av nasjonale og regionale mål og retningslinjer.

Lokalt ansvar

Kommunen er planmyndighet og har i utgangspunktet bestemmelsesrett over egne arealer. Kom-

munen har ansvar for at bevaring av kulturminner og kulturmiljøer inngår i arealplanleggingen på en slik måte at nasjonale, regionale og lokale kulturminneinteresser ivaretas. Plan- og bygningsloven er det mest effektive virkemiddelet kommunen kan bruke til å regulere arealer hvor kulturminner og kulturmiljøer inngår med bestemmelser om vern. Soner som reguleres til bevaring markeres i arealplaner som hensynssoner eller formål bevaring. Formålet med planen kan også være bevaring, men at dette er gjort med bestemmelser, ikke kartfesting av arealbruk. Rakkestad kommune har et bredt ansvar for forvaltningen av kulturminnevernet. Kommunen skal sikre at kulturminnevernet er ivaretatt i overordnede planer, i reguleringsplaner og byggesaker, i landbruksaker, innenfor byggforvaltningen, samt at den bidrar til rådgivning. Interesseorganisasjoner og lag ivaretar kulturminneinteresser på vegne av allmennheten. De kan bidra med kunnskap, innspill, formidling vedrørende kulturminner og kulturmiljøer i kommunenes planprosesser, delta i høringer og fremme egne planforslag eller påklage reguleringsplanvedtak og vedtak i byggesaker.

Fylkeskommunen har forvaltningsansvaret for de automatisk fredete kulturminnene. I forbindelse med flatehogst i gravfelt, slik som her ved Os skole, skal fylkeskommunens arkeologer kontaktes.

Kapittel 6 – Lovverk og viktige databaser i kulturminneforvaltningen

Kulturminneloven og Plan- og bygningsloven er de to lovene som gir kulturminner beskyttelse. Kulturminneloven som særlov gjelder foran Plan- og bygningsloven.

Lovverk

Lov om kulturminner (kml)

Lov om kulturminner av 1978 (Kulturminneloven) omfatter kulturminner av nasjonal interesse. Loven definerer hvilke kulturminner som er automatisk fredede, fastslår regler for fredning etter enkeltvedtak, og regulerer eiendomsrett til løse kulturminner. Automatisk fredede kulturminner omfatter alle kulturminner eldre enn 1537. Det samme gjelder byggverk med opprinnelse fra perioden 1537-1649, dersom ikke annet er bestemt av vedkommende myndighet, og kulturminner under vann eldre enn 100 år. Kulturminner kan være fredet ved forskrift eller vedtaksfredet etter kulturminneloven. Det er byggverk og anlegg i statlig eie (kulturminneloven § 22a) og kulturmiljøer (kulturminneloven § 20) som fredes ved forskrift. Rakkestad prestegård er det eneste vedtaksfredete anlegget i Rakkestad. Etter kulturminneloven § 15 kan alle typer kulturminner yngre enn 1537, stående byggverk yngre enn 1649, kulturmiljøer og fartøy vedtaksfredes. Utover Rakkestad kirke, som er automatisk

fredet som middelalderkirke, og nevnte Rakkestad prestegård, finnes det ikke flere fredete bygninger i kommunen.

Kulturminnelovens § 25 pålegger kommuner å melde fra til regional kulturminneinstans om søknader som mottas om å få revet/vesentlig endret bygg eldre enn 1850. Dette for å få stanset et ukontrollert tap av bygninger fra tiden før 1850.

Loven håndheves av Riksantikvaren og fylkeskommunen etter delegert myndighet.

Plan- og bygningsloven (pbl)

Lov om planlegging og byggesaksbehandling av 2008 (plan- og bygningsloven) er det viktigste kommunale virkemidlet for bevaring av kulturminner og kulturmiljøer. Loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner (§1-1.Lovens formål). Loven regulerer byggetiltak og stiller kvalitetskrav til sikker saksbehandling og arealplanlegging, deriblant bevaring av historiske og kulturelle verdier. Kommunen kan sikre vern av kulturminner og kulturmiljøer gjennom regulering til hensynssoner med bestemmelser og retningslinjer om vern i kommuneplaner og reguleringsplaner.

Rakkestad prestegård ble vedtaksfredet som kulturminne i 1991. Fredningen omfatter følgende bygninger: hovedbygningen, stabburet, driftsbygningens eksteriør, vognskjulets eksteriør og vedskjulets eksteriør. Foto: LOK.

Databaser

Askeladden

Dette er Riksantikvarens offisielle database over fredete kulturminner og kulturmiljøer i Norge. Databasen er tilgjengelig for ansatte i offentlig forvaltning.

Basen omfatter arkeologiske kulturminner som er automatisk fredet, eller som krever videre undersøkelser før fredningsstatus kan fastsettes (uavklart vernestatus), nyere tids kulturminner som er fredet eller midlertidig fredet, samt kulturminner som f.eks. er listeført av Riksantikvaren. I tillegg finnes SEFRAK-registrerte bygninger som lag med direkte link til skannede skjemaer med opplysninger om de enkelte bygningene (se nedenfor).

Det er ikke alle automatisk fredete kulturminner som er registrert, og det fins heller ikke fullstendige registreringer av alle kulturminner. Det betyr at selv om Askeladden viser at det ikke er registrert kulturminner i et område, er det ingen garanti for at det ikke finnes kulturminner i det området. Askeladden oppdateres kontinuerlig med ny informasjon, og det er den sist oppdaterte informasjon som er gjeldende.

Veiledere til Askeladden finnes her: <https://www.riksantikvaren.no/veiledere/askeladden>

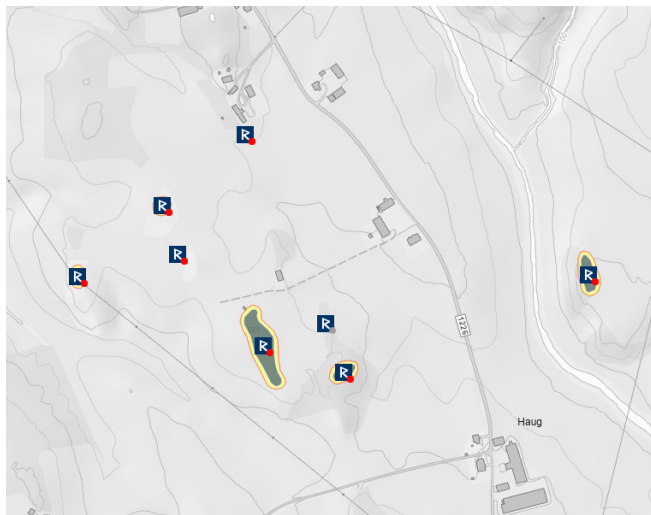
Kulturminnesøk

Publikumsversjon av Askeladden. Den gir en oversikt over kulturminnene i et område, men er ikke ment for profesjonelle saksbehandlere. Den anbefales ikke brukt i saksbehandling, men er et verktøy og et oppslagsverk for publikum.

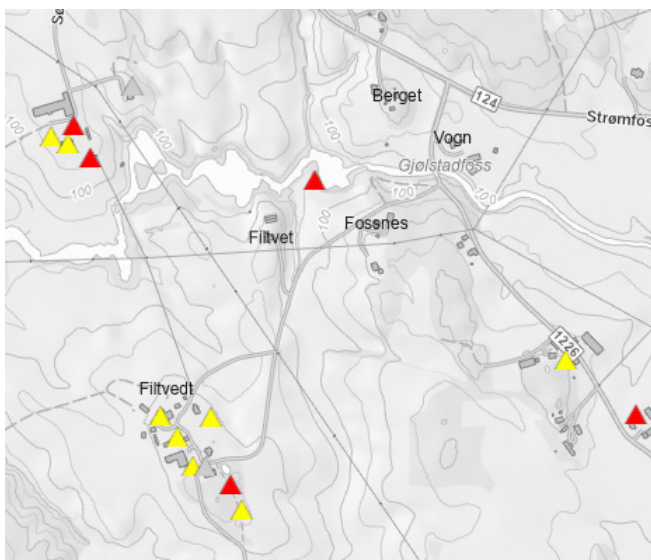
Link til Kulturminnesøk: <http://www.kulturminnesok.no>

SEFRAK

SEFRAK (SEkretariatet For Registrering Av faste Kulturminner i Norge) er et register over bygninger oppført før 1900. SEFRAK medfører ikke vern, men er kun et register over bygninger med en viss aldersverdi. Det finnes en søkbar database med skannede SEFRAK-skjemaer, der man finner detaljerte opplysninger om bygningene, samt bilder. Tilgang kan fås fra kulturarvavdelingen i fylkeskommunen. SEFRAK-bygningene er kartfestet i Askeladden og Matrikkelen (rød trekant = oppført før 1850, gul

Utsnitt av kartet i Askeladden-databasen. De avmerkede kulturminnene med rune-R er automatisk fredet. Noen av dem er lagt inn i kartet med utstrekning og sikringszone.

Utsnitt fra SEFRAK-kartet. Røde trekanter viser bygninger eldre enn 1850, gule viser bygninger fra mellom 1850 og 1900, mens grå viser ruiner eller eldre bygninger som er revet.

trekant = oppført 1850-1900), og de enkelte skjemaene kan nås via direkte linker derfra.

Kulturminnekart

Østfold Historielags digitale kart, der de lokale historielagene har lagt inn egenregistrerte kulturminner med K, samt mange verdifulle opplysninger og bilder. NB! Automatisk fredete kulturminner ligger også inne i det digitale kartet med rune-R, men dette er ikke oppdatert slik som i Askeladden og skal ikke brukes i saksbehandling.

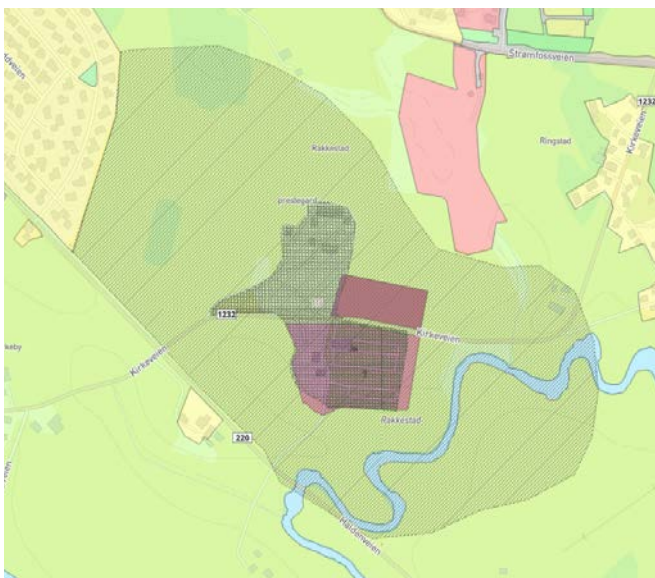
Link til Kulturminnekart: <http://kulturminnekart.no/ostfold/>

Kapittel 7 – Sentrale begrep i kulturminnevernet

Automatisk fredet kulturminne defineres som synlige og ikke synlige arkeologiske kulturminner eldre enn 1537, erklærte stående byggverk fra perioden 1537-1650, samiske kulturminner eldre enn 100 år og skipsfunn eldre enn 100 år. Arkeologiske kulturminner kalles også fornminner. Dette kan være f.eks. gravhauger, gravfelt, gravrøyser, boplasser, bautastener og helleristninger.

Forskriftsfredete kulturminner eller kulturmiljøer er kulturminner som er fredet ved forskrift, ikke ved enkeltvedtak. Dette gjelder bygninger og anlegg som omfattes av en statlig verneplan og som var i statlig eie på fredningstidspunktet, samt kulturmiljøer. Det er ingen forskriftsfredete kulturminner i Rakkestad.

Hensynssone var et nytt begrep i plan- og bygningsloven i 2009. Hensynssonene angir områder hvor det skal tas særlige hensyn, f.eks. til kulturmiljø (H570) eller landskap (H550). Til slike soner skal det knyttes retningslinjer. Gjeldende kommuneplan definerer seks ulike hensynssoner for kulturmiljøer. Dette gjelder landskapet rundt Brekke/Os kirke, Buerbakkene, Rakkestad kirke og prestegård, Kåen sag- og mølle, Julsrud og Stryker gruver og Sandbekk mølle.

Utsnitt fra kommuneplanens arealdel, som viser hensynssone kulturmiljø (skrå skraver) i landskapet rundt Rakkestad kirke, samt båndleggingssone etter kulturminneloven (krysskraver) på middelalderkirkegården og den fredete prestegården. Fargene angir arealformål i planen.

Immaterielle kulturminner og immateriell kulturarv betyr praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap og ferdigheter, f.eks. tro, tradisjoner, sagn, stedsnavn og hendelser.

Kulturlandskap er landskap som har fått sin form gjennom menneskelig påvirkning. Betegnelsen brukes oftest om dyrket jordbrukslandskap og beitemark.

Kulturmiljø defineres som «områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng» (Kml §2). Kulturmiljø blir brukt både om kulturlandskap med gårdsanlegg og andre kulturminner, og ombygningsmiljøer, tettsteder og byområder. Kulturmiljøer kan ha stor tidsdybde eller de kan være omfattet av f.eks. mange godt bevarte bygninger fra samme periode, som utgjør en helhet.

Listeførte kirker. Alle kirker bygget mellom 1650 og 1850 er listeførte av Riksantikvaren. I tillegg er en rekke kirker bygget etter 1850 også listeførte. Både Os kirke og Degernes kirke er listeførte. At en kirke er listeført, innebærer at den er definert som verneverdig og har nasjonal verdi. Det betyr at de skal behandles med like stor respekt som fredete kirker. Listeførte kirker skal behandles i henhold til det såkalte kirkerundskrevet fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet og Miljødepartementet (<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/t-300-kulturminne-kirke/id278976/>).

Os kirke listeførte av Riksantikvaren. Foto: LOK.

Kulturminnevern. Kulturminner er alle spor etter menneskelig aktivitet. Disse finner vi helt fra istiden og fram til i dag. Det er imidlertid bare de mest verdifulle av disse som velges ut for vern. I kulturminneforvaltning går det et viktig skille mellom fredede kulturminner, som er Riksantikvarens ansvar, og kulturminner vernet etter plan- og bygningsloven, som er kommunens ansvar. Et annet viktig skille er mellom bygningsarven og arkeologien. Nyere arkeologi fra etter reformasjonen er det kommunens ansvar å forvalte. Kulturminnevern er et fagfelt som på den ene siden er veldig enkelt å beskrive: Det handler om å ta vare på de beste og de historisk viktigste bygningene og miljøene vi har. Samtidig er det et fagfelt der en jobber med ikke-fornybare ressurser. Det er viktig å jobbe presist for å unngå å skade de kulturminnene man jobber for å verne. I tillegg er det et fagfelt som har betydelige formelle og juridiske føringer og rammebetingelser. Med bakgrunn i dette er presis kunnskap og begrepsbruk viktig for en velfungerende kulturminneforvaltning. Etter de overordnede avklaringene gis det en kort introduksjon til mye brukte begreper, hvilket lovverk som hyppigst kommer til anvendelse, de ulike forvaltningsmyndighetene og hvilke politiske rammebetingelser og føringer som gjelder. Definisjonene er i hovedsak hentet fra Riksantikvarens ordforklaringer.

Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i vårt fysiske miljø. Begrepet omfatter også steder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi er kulturminner, eller kan inngå som del av et kulturminne.

Løse kulturminner er kulturminner som f.eks. gjenstander og redskaper. Det er kulturminner som er flyttbare. Øverbystenen med runeinskripsjon er et eksempel på et løst kulturminne som er automatisk fredet.

Statens kulturhistoriske eiendommer (SKE) og landsverneplaner. SKE er et register forvaltet av Riksantikvaren, som brukes ved utarbeidelsen av landsverneplaner innenfor ulike sektorer som helse, forsvar, justis og undervisning. Landsverneplaner skal danne grunnlag for eventuell forskriftsfredning i henhold til kulturminneloven. Høyspentlinje fra Hasle trafo til Borgvik i Sverige, som

krysser gjennom Degernes, satt i drift fra 1963, er det eneste kulturminnet i kommunen som inngår i en landsverneplan.

Vedtaksfredet bygg og anlegg er kulturminner som er fredet etter kulturminnelovens §§15, 19 eller 20. I Rakkestad gjelder dette bygningene på Rakkestad prestegård. Berbystua på Borgarsyssel museum i Sarpsborg, som er flyttet fra Rakkestad, er forøvrig også fredet. Den ble fredet av Riksantikvaren i 1923, mens den sto på sin opprinnelige plass. Imidlertid ble den tatt ned i 1938 og gjenoppført på Borgarsyssel Museum to år senere.

Den store kraftlinja som går i vest-øst-lig retning gjennom Degernes inngår i landsverneplanen for kraftindustriens kulturminner. Da ledningen mellom Hasle i Østfold og Borgvik i Sverige ble satt i drift i 1963, var denne imidlertid med klar margin Norges første på dette spenningsnivået. Dette var også Østlandets første kraftforbindelse med utlandet. Bildet er tatt ved Lilleheier. Foto: LOK.

Kapittel 8 – Hvordan har kulturminnene blitt til og hvorfor ligger de der de gjør?

Rakkestadelva er en viktig nerve i landskapet. Mange kulturminner er knyttet til vassfare. Foto: LOK.

Den følgende teksten beskriver hvorfor kulturminnene våre ligger nettopp der de ligger. Nær sagt alle kulturminner har en bevisst plassering i landskapet. Rakkestad har en lang og interessant historie. Denne historien kan deles opp i flere faser. Hver fase har etterlatt seg ulike former for kulturminner. For å kunne lese og forstå vår lokale historie i framtiden vil det være viktig å ivareta nettopp disse kulturminnene på en god måte. Slik vil det bli en tydelig sammenheng mellom historien, kulturminnene og kulturminneplanen. Landskapet i kommunen er en vesentlig del av historien. Naturformene, geologien, beliggenheten, elvene og isens påvirkning ligger som et viktig bakteppe for å forstå hvordan menneskene har tatt landskapet i bruk og til enhver tid etterlatt seg spor.

Landskapet som grunnlag for kulturminnene

Geografisk ligger Rakkestad nærmest i sentrum av Østfold fylke. I utstrekning er Rakkestad blant de største kommunene i Østfold. Totalt areal er på 430 km². Av dette er arealet er 268 km² (62 %) skog. 104 km² (24%) er jord mens vann og « annet » representerer 59 km² (14%).

Geologisk tilhører Rakkestad det sydøst-norske grunnfjellsområdet. Dette såkalte komplekset omfatter det meste av Østfold samt deler av Akershus og Hedmark. Fjellgrunnen består av hovedsakelig av gneis, gneisgranitt, amfibolitt og granitt. I tillegg forekommer enkelte pegmatittganger og gabbro.

Gneiser og gneisgranitter utgjør de eldstebergartene med en alder på 800-1000 millioner år. Yngre dannelser representerer gabbrokupper mens de yngste grunnfjellsbergartene er pegmatittganger. De løse jordlagene består hovedsakelig av marin leire (havleire). Sandjord og morene finnes på noen steder. Særlig er det sanddeltaer ved Gjulem, Lund, Bergenhus, Stiksmoen og Lannemseter.

Når det gjelder jordartsfordelingen i Rakkestad så er det skilt ut tre grupper: bregrus, marine leiravsetninger og marine sand- og grusavsetninger. På grunn av den marine grensen i Rakkestad finner en de marine avsetningene lavere enn kote 205. Store deler av Rakkestad består av mektige, jevne leirsletter. Særlig gjelder det kommunens mest sentrale deler. I Os går derimot den jevne sletten over i et mer bakket terreng. Dette gjelder framfor alt i traktene nærmest Rakkestadelva. Helt i vest faller landet relativt bratt ned mot Glomma. I dette vestlige området har flere større og mindre vannløp skåret seg ned i grunnen. Det har medført relativt dype erosjonsfurer. Langs disse sidene kommer man ned i den dypere liggende blåleira. Ellers hever terrenget seg jevnt i syd og øst. Det går gradvis over i lave åser og fjell, som skiller seg lite ut fra slettelandet omkring. I Rakkestads dalsøkk forekommer det flere steder en fet og god humusjord. Denne er for øvrig fraktet opp på de magre, tørre leirpartiene.

I motsetning til berggrunnen har jordsmonnet og de løse jordlagene i Rakkestad en ung og kort historie. Bakenfor istiden kommer vi ikke da det er isbreen og dens breelver som har ført fram og avsatt løsmassene. Etterpå har hav, elver og bakker og til sist menneskene formet jordsmonnet i et variert mønster.

Fangstboplassene på Høgnipen

Stenalderboplassene på Høgnipen ble lenge ansett for å være landets eldste bosetting. Høgnipen-funnene er tre boplasser fra eldre steinalder nedenfor høydedraget Høgnipen på grensen mot Sarpsborg (tidligere Skjeberg). Boplassene ble undersøkt av Erling Johansen i begynnelsen av 1960-årene. Boplassene ligger i 150-160 meters høyde. Dersom de har ligget ved datidens strand (noe som er mulig ettersom havnivået var høyere enn i dag), er det sannsynlig at de er nærmere 10 000 år gamle.

I litteraturen om Høgnipen-funnene er boplassområdet ofte vist i et skjærgårdslandskap med fronten av isbreen liggende ved sørenden av Øyeren. Området med boplassene lå den gangen på en av mange holmer og skjær som lå som en perlerad rundt isbreen, og havnivået var 150 meter høyere enn i dag. I dag tolkes lokalitetene ved Høgnipen som enkeltstående, kortvarige oppholdssteder for jegere. De som brukte stedet, utnyttet marine ressurser og var avhengige av båt. I tilknytning til boplassene finnes en naturlig anløpsplass, der jegerne kunne komme i land med byttet. Det har dreid seg om en mindre gruppe mennesker. De fremstilte

Fra boplassene på Høgnipen. Foto: LOK.

Helleristningene på Bjørnstad søndre. Foto: LOK.

redskapene på stedet, dro ut på jakt og kom tilbake med byttet. Før de reiste videre, hogde de om de ødelagte redskapene slik at de kunne brukes igjen. I 2006 ble det også funnet tilsvarende boplasser ved Rudskogen motorsenter.

Andre arkeologiske kulturminner

I Rakkestad finnes det flere konsentrasjoner med gravfelt fra jernalderen (500 f.Kr.-1030). Disse knytter seg særlig til de tørrere morenene eller høyder i det åpne landskapet. De største gravfeltene finnes ved Gjulem, Holøs og ved Os kirke. Det finnes også en rekke frittliggende gravhauger og mindre gravfelt i nær tilknytning til gårdstun, rundt om i de delene av kommunen som omfattes av åpent jordbrukslandskap. Under nyridding av jorder ble det på Bjørnstad søndre i 1986 oppdaget helleristninger. Disse fordeler seg på to ulike åkerholmer, og er hittil de eneste kjente helleristningene i Rakkestad. Østfold er kjent som et rikt helleristningsområdet, men de aller fleste av helle-

På morenen ved Gjulem finnes det en rekke gravhauger fra jernalderen. I dette området sto det også en kirke i middelalderen. Foto: LOK.

ristningene er knyttet til granittbeltet utenfor Raet. Helleristningene på Bjørnstad er hugget i gneis. De består av skålgroper, sirkelfigurer, fotsåler og enkle båter. Utformingen og bergflaten skiller seg noe fra helleristningene i Ytre Østfold. Denne typen helleristninger knyttes tradisjonelt til bronsealderen (1700-500 f.Kr.).

Fra samme periode som helleristningene regnes åsrøysene som ligger i utmarka. Også disse finnes i et beskjedent antall, men vi finner dem blant annet på Søndre Stanger varde og på åsene ut mot Glomma i Skantebygda. I Rakkestad kommune er det også kjent fire bygdeborgere: Sævevslottet, Galborg, Skammelsrudåsen og ved Trondsættet i nordenden av Langen. Bygdeborgenes funksjon er ukjent. De kan ha vært forsvarspunkter, tilfluktssteder, rituelle plasser eller markering av makt. Bygdefolket er ofte opptatt av bygdeborgene. De knyttes til romertid og folkevandringstid og ligger på bratte fjellkoller, som oftest med en mur.

Øverbysteinen

Øverbysteinen, en to tonn tung steinhelle, er en av landets eldste runesteiner, datert til 400-tallet. Stenen ligger i et gårdstun på Øverby, ca 6 km sør for Rakkestad sentrum, og runene ble oppdaget i 2017. Øverbystenene inneholder en innskrift på minst 35 runer og mange flere såkalte staver, fordelt over to flater på en stor steinhelle. Innskriften er på urnordisk, et språk som ingen lenger snakker og som få kan lese og forstå.

Stenen sto opprinnelig et lite stykke fra gårdstunet, på en plass der det har vært et gravfelt fra jernalderen, og et gammalt veifar. I 1907 ble steinen hentet og lagt som trappestein ved inngangen

til hovedbygningen på gården. I 1990 ble huset revet og steinen ble lagt i hagen. Først 27 år senere ble runene oppdaget.

Innskriften lyder: *iu irilaR raskaR runoR in(n) isni*
Dette er foreløpig tolket:

«Hogg raske/dyktige iril runer inn for Isni!».

Arkeologer har spurt seg om Isni var et nært familiemedlem – jarlens kone eller en datter? Det er fortsatt noe uklart om det urnordiske ordet *irilar* er det samme som det norrøne jarl. Det er funnet en spenne fra en samtidig kvinnegrav nær gravfeltet der runesteinen kan ha stått. Kanskje var det graven til Isni som en «jarl» reiste et stort og verdig monument over.

Øverbysteinen med runer på langsiden. Foto: LOK.

Landbruk og kirkebygging

Marine avsetninger har gitt gode landbruksforhold. Rakkestad er en av Norges største jordbrukskommuner. Noen av de beste forholdene finner vi nordvest i området der tettstedet Rakkestad i dag ligger. Her lå også møtepunktet mellom hovedferdselveiene gjennom landskapet. Det er her de viktigste gårdene i området har ligget siden forhistorisk tid.

Rakkestad kirke, slik den så ut før 1875, da takrytteren ble fjernet. På kirkebakken sees to teltbuer som ble brukt for oppbevaring av militært utstyr. Foto: ukjent, Riksantikvaren.

Rakkestad har til sammen hatt fire middelalderkirker. Kirkene ble plassert på viktige punkter i jordbrukslandskapet. I dag er det kun Rakkestad kirke som er tilbake av disse, selv om også denne ble ombygd i 1875. Kirken og prestegården fungerte som et slags bygdesenter inntil jernbanen ble anlagt. Videre er både Os og Degernes er middelalderkirkesteder, selv om de opprinnelige kirkene her er erstattet med nye. I tillegg lå det kirker ved Gjulem (Gyrdinar) og Ytterskogen (Utanskog).

Kulturminnene knyttet til landbruket er viktige for Rakkestads særpreg. Dette gjelder særlig gårdstunene og hvordan disse ligger i landskapet. Særlig danner Rakkestadelva med sidegreiner og ravinbakker en viktig streng i dette landskapsbildet. Rundt de store områdene med dyrket mark ligger skogene. Kulturminner knyttet til Fjella-områdene er også viktige, slik som setrer, husmannsplasser, skogshytter og torvuttak.

Tømmerfløting og sagbruk

Elvene som førte fra de store skogene i Fjella og ut til Glomma var viktige for tømmerfløting. Rundt Brekke og Snekkenes Bruk ved utløpet av Rakkestadelva vokste det tidlig opp et eget lokalsamfunn.

I sin tid var Brekke og Snekkenes Bruk et av de mest betydelige sagbruk i landet, med en årlig skur på opp imot 1 000 tylfter (1 tylft = 12 tømmerstokker) tømmer allerede i 1820. Det var ca. 300 personer som på en eller annen måte var knyttet til bruket og hadde sitt utkomme derfra.

Stedet omkring Brekkefossen og Rakkestadelvas

utløp i Glomma var et økonomisk og kulturelt sentrum i bygda. Nord for elva lå gården Snekkenes som i sin tid var sorenskriverbolig, på Brekke holdt bruksadministrasjonen til, og på gården Skattabøl noe lenger sør inntil Glomma bodde fogden. Til bruket hørte mølle, og det ble drevet kullbrenning.

I første halvdel av 1800-årene blomstret bruket, og i 1865 var den årlige skur oppe i 5 000 tylfter. Hovedbygningen på Snekkenes ble revet og satt opp igjen i 1921 i nærheten av St. Nikolas kirkens ruiner i Sarpsborg, der bygningen ble begynnelsen til Borgarsyssel Museum.

Elvene i Rakkestad har også vært viktige for mølledrift og kraft.

Brekkefossen ved Rakkestadelvas utløp. Foto: LOK.

Stasjonsbyen

Utviklingen av sentrumsområdet satte fart for alvor mot slutten av 1800-tallet etter åpningen av Smaalensbanens Østre Linje og Rakkestad jernbanestasjon. Beslutningen om å bygge Smaalensbanen ble fattet av Stortinget i 1874, og Vestre linje skulle bygges først. Stasjonen ble bygget i 1881, og banen åpnet i 1882.

Storgata i Rakkestad sentrum. Foto: LOK.

Stasjonsbyen vokste raskt på tomter fradelt fra gårdene Fladstad, Gudim og Mjørud (gnr. 7, 8 og 9), med meieri, sagbruk, sparebank, landhandlere og etter hvert flere spesialforretninger for sykler, landbruks maskiner, håndverksarbeid o.l. Fra 1920 til 1930 steg antallet bygninger i Stasjonsbyen fra 87 til 455.

Lokalt ble det dannet et «Interessent-selskap» for utvikling av tomter og næringsbebyggelse rundt jernbanen. Rakkestad Handelsbolag oppførte også næringsbygg. Teglverk ble opprettet, og høykonjunkturen og sentrumsutviklingen fortsatte fremover mot århundreskiftet. Utviklingen av Stasjonsbyen fortsatte også videre i første halvdel av 1900-tallet, blant annet steg antall bygninger fra 87 til 455 i perioden 1920-30.

En stor andel av bygningene i Rakkestad fra denne tiden er oppført i tidens rådende arkitektoniske stil, Jugend. Blant disse kan nevnes Bankbygningen, Midtstuen, Liensgården og Sentrumsgården. Etter 2. verdenskrig har befolkningen i tettstedet vært jevnt økende, mens de spredtbygde områdene i Rakkestad har hatt en jevn nedgang.

Rundt 2000 var mange av de store tradisjonelle industribedriftene var ved årtusenskiftet lagt ned. På folkemunne het sentrum tidligere «Stasjon» – noe som illustrerer den sentrale stilling jernbane-etableringen hadde for utviklingen av Rakkestad. Det unike for Rakkestad, som er en av Norges største jordbrukskommuner, er utviklingen av et svært urbant og omfattende sentrum, med mangfold og alle tilbud. Faktisk ganske moderne og langt fremme for sin tid. Også veitrafikkmessig lå og ligger Rakkestad sentralt, der flere av de viktige riks- og fylkesveier møtes (på Bergenhus).

Dette gjenspeiles i bygningsmassen, med en rekke store bygårder med økonomiske velstand og næringsutvikling. Det er bevart sentrumsgårder fra de ulike periodene, som gir et spenn i visuelt inntrykk og historisk lesbarhet.

Økt privatbilisme har åpnet for nye handelsformer hvor bilen står i fokus. Dette har medført at butikker bedre tilpasset bilister har etablert seg sør i sentrum ved Bergenhus og langs flere av hovedveiene. Dette truer i dag Rakkestads historiske handelssentrum ved jernbanestasjonen.

Rundt 2000 ble flere av de store tradisjonelle industribedriftene i sentrumsområdet nedlagt (teglverket, høvleriet/saga, Diplom-Is) eller så var de gjennom store omstruktureringer (mølla med siloen).

Lokalsamfunnene

Da jernbanen ble åpnet i 1882 ble det også etablert stasjoner på Heia og Gautestad. I tilknytning til disse vokste det fram små lokalsamfunn med diverse servicefunksjoner og forsamlingshus. Det samme gjorde det i Degernes i den søndre delen av kommunen. Rundt i den store landkommunen er det en rekke grender. Tidlig på 1900-tallet ble det reist skolebygninger i disse grendene. Ved mange veikryss var det også butikker. Skolene, butikkene og forsamlingshusene var viktige møteplasser i lokalsamfunnene. Selv om mange av dem har en annen bruk i dag, er dette ofte bygninger som er i folks bevissthet. Mellom 1917 og 1964 var Degernes utskilt som egen kommune.

Degernes med den gamle kommunegården midt i mot. Foto: LOK.

Kapittel 9 – Arkitektoniske stilarter

Stilarter har historisk sett vært viktige verktøy for å skildre og sammenligne bygninger, særlig i europeisk og vestlig sammenheng. Stilarter i arkitekturen er sett av regler for hvordan bygningene skal se ut. Kunnskap om arkitekturs stilarter og hvordan man kan gjenkjenne dem, kan gi oss en rikere opplevelse av våre byggede omgivelser. Kjennskap til stilhistorie gjør at vi lettere kan forstå hvordan, når og hvorfor omgivelsene våre er blitt til.

Stilarter er knyttet til tidsepoker, geografiske områder, materialbruk, og til og med personer, eksempelvis daværende regenter eller professorer ved særlig viktige arkitektskoler. Stilarter i arkitekturen kan ofte knyttes opp mot stilarter innen andre områder enn arkitektur, og mot politikk. Fremveksten av nye stilarter er dessuten knyttet opp mot teknologisk utvikling, som gir nye muligheter for hva man kan bygge og hvilket uttrykk dette får. Noen stilarter har vært anerkjente allerede i sin samtid, mens andre er beskrevet først i ettertid. Det er vanskelig å fullt ut klassifisere arkitektur ut fra stil, og også krevende å tidfeste stilartenes utbredelsestid. Like fullt har stilarter vært viktig for fagforståelsen, og er fortsatt viktige for den allmenne samtalen om arkitektur. I en landbruksbygd som Rakkestad kjenner vi igjen de arkitektoniske stilartene både på gårdsbrukene og på bygningene i sentrum.

Nedenfor følger kortfattede beskrivelser av sentrale stilretninger som er relevante for arkitekturen i Rakkestad, med utvalgte eksempler.

Klassisisme og empire (1770-1850)

Klassisismen ytre seg i arkitekturen ved en streng og symmetrisk utforming når det kom til fasader. Det samme gjaldt for bruken av søyler, pilastrer og dekorative elementer som var vanlig i antikken. Dette gjelder ikke bare for murarkitekturen, men også i trearkitekturen her hjemme med en ren og geometrisk dekor og et listeverk som er enkelt og flatt. Empirestilen derimot skiller seg fra andre klassisistiske stilperioder ved at den har en dypere og mer direkte forbindelse med særlig gresk antikk, men også den romerske. Stilen blir en reaksjon mot det svulmende formspråket vi finner i barokken og rokokkoen. Det er særlig utgravningene i Pompeii som gir denne nye interessen for antikens bygninger.

Kapellangården i empirestil. Foto: LOK.

Våningshuset på Sæves i empirestil. Foto: LOK.

Sveitserstil (1840-1920)

Sveitserstilen oppsto som en landlig stil i landene rundt Alpene. Ingen annen stilart kan egentlig måle seg med sveitserstilen i popularitet her i landet. En av årsakene er at det er den første stilen som først og fremst er egnet for trehus. Alle deler av bygningen får rik detaljering. For eksempel vindusomramminger, bjelkeender, takutspring, rekkverk osv. Byggingen av stasjonsbygningen og utviklingen av sentrum de første årene falt sammen i tid med sveitserstilens dominans.

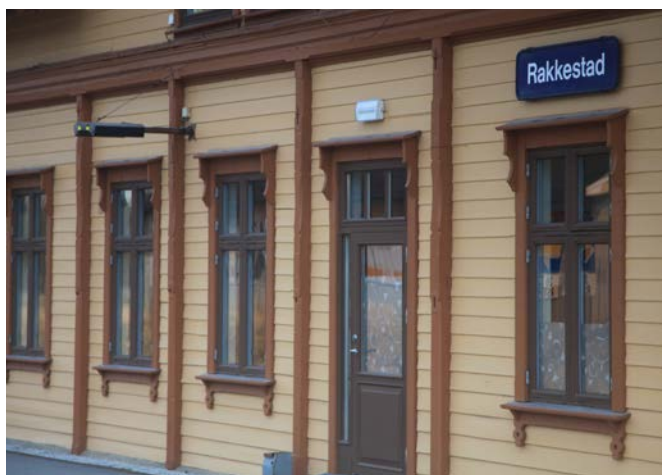
Det finnes mange eksempler. Ikke alle er like lett å identifisere i dag på grunn av fasadeendringer. Selv om sveitserstilen i utgangspunktet var en landlig stil, ble den også mye benyttet i bygårder og forretningsgårder med boliger i 2. etasje. Jugend 1890-1920

Våningshus i sveisersti, Bodal. Foto: LOK.

Jugendstil (1900-1920)

Jugendstilen representerte et nytt formspråk i ornamentikk og detaljer. Mange norske arkitekter fikk sin utdanning i tysktalende land og ble inspirert av jugendstilen. Stilen var i hovedsak en typisk murstil. I rekkverk og lignende ble det benyttet smijern. Men stilen ble også overført til panelarkitekturen. Typiske kjenetegn er valmede tak med svai mot gesis, karnapp og balkongutbygg, smårutede vinduer, -vanligvis krysspostviduer med smårutede rammer øverst. Svungne linjer i dører og ornamenter og smijern med blomsterpreg.

Sveitserstildetaljering, Rakkestad stasjon. Foto: LOK.

Stølesgården i Storgata 4 er oppført så sent som i 1928, men jugendstilens karakteristika er utvetydige. Foto: LOK.

«Forstadsbebyggelsen» i Storgata 27-33 er en blanding av sveitserstil og jugendstil. Foto: LOK.

Rakkestad Sparebank, oppført 1913. Foto: LOK.

Historisme (1850-1910)

Historismen betegnes som en nytolkning av kjente historiske stilepoker. Det mest typiske eksempelet i Rakkestad er Liens Hotell. Bygningen kan også hevdes å fremstå som en murvariant av et stort sveitserhus.

Liens Hotell. Foto: LOK.

Nasjonalromantikk (1905-1930)

Den andre fasen regnes fra ca. 1900 til 1915. Den er mindre fantasipreget og har stilistisk forbindelse til jugendstil. Som ung nasjon fra 1905, var vi svært opptatt av å markere egen identitet og historie. To retninger i arkitekturen konkurrerte derfor om å være dominerende i denne perioden: jugend og nasjonalromantikk (også kalt «Det nye Norge»).

Både sparebanken, Birkestøl og Centrumsgården har alle smårutede vinduer som i barokken. Dette er nasjonalromantiske trekk, samtidig som de oser av 1920-talls klassisisme.

Centrumsgården, oppført 1927. Foto: LOK.

Birkestøl, oppført 1921. Foto: LOK.

20-talls klassisisme (1920-1930)

Nyklassisistisk arkitektur beskriver i Norge en periode i de første 10-årene etter 1900 når man går tilbake mot et klassisk formspråk. Det er en slags fortsettelse av historismen. Stilen gir seg uttrykk i gjennføring av klassiske motiver som pilastere, søyler og tempelgavler.

Nyklassisismen varte fra ca. 1905 til 1930. En særlig oppblomstring av nyklassisisme fikk vi i Norge og Norden i tiden etter første verdenskrig. Den varte til ca 1930 da den ble avløst av funksjonalismen. Mange sentrale bygninger i Rakkestad sentrum er oppført i denne perioden. 20-talls klassisismen er på mange måter en stilretning som er med på å gi Rakkestad sin bygningshistoriske identitet.

Midtstuen. Foto: LOK.

Midtstuen. Foto: LOK.

Våningshuset på Østby. Foto: LOK.

Funksjonalisme (1925-1940)

Funksjonalismen overtok fra nasjonalromantikken og 20-tallsklassisismen på slutten av 1920-tallet. Funksjonalismen representerte «det nye og moderne». Litteraturen om funksjonalismen var preget av optimisme og framtidstro. Funksjonalismen ble både en stil og en mote, og slo fullstendig igjennom på kort tid. Gjennombruddet i Norge kommer fra 1925-1927. Men det var først etter Stockholmsutstillingen i 1930, og tilsvarende Østfoldutstillingen i Sarpsborg i 1930, at stilen for alvor slo igjennom. Fram til andre verdenskrig i 1940 var stilen konsekvent og dominerende. I overgangen fra 20-talls klassisismen til den rene funkisstil oppstår uttrykk hvor funksjonalismens enkelhet kombineres med en klassisk holdning. Resultatet er i fagmiljøer blitt kalt funkisklassisisme. Det finnes gode eksempler på denne spesielle stilvarianten i Rakkestads sentrumsområder.

Triangelgården Foto: LOK.

Etterkrigsmodernisme 1945-1970

Modernismen fra etter krigen kalles gjerne etterkrigsmodernisme eller senmodernisme. Etter krigen bygges det mye, på grunn av gjenreisning, befolkningsvekst og sanering. Enkelte arkitekttegnede villaer, som legeboligen bak Midtstuen, er gode eksempler på denne stilen. De ligger ofte i tilknytning til naturen og er godt innpasset i teggenget.

Nedre Gudim vei 3. Foto: LOK.

Kapittel 10 – Prioriterte kulturminner

Dette kapittelet lister opp og kartlegger kulturminnene som prioriteres i kulturminneplanen. De prioriterte kulturminnene er inndelt etter 15 ulike kulturminnekategorier:

- Kulturhistoriske landskap (side 28)
- Områder med stort innslag av arkeologiske kulturminner (side 28)
- Kulturminner i landbruket (side 30)
- Sentrumsutvikling (side 34)
- Arkitektur og stil (side 34)
- Boligutvikling (side 36)
- Offentlig administrasjon og tjenesteyting (side 36)
- Lokalsamfunn (side 38)
- Handel og service (side 38)
- Infrastruktur og kommunikasjon (side 40)
- Tro og livssyn (side 42)
- Fritid (side 42)
- Industri og næringsvirksomhet (side 44)
- Forsvar og krigsminner (side 46)
- Andre særegne kulturminner (side 46)

Nummerne som benyttes i skjemaene henviser til kart på påfølgende side og viser ingen prioritert rekkefølge.

Kulturminnene er systematisert etter nasjonal, regional og lokal verdi/interesse med tre fargekoder. Rakkestad er svært rik på kulturminner, og skjemaene er ikke uttømmende. Der kulturminner allerede er omfattet av et vern eller en formalisert interesse er dette angitt i egne kolonner. At et kulturminne er angitt i et av skjemaene betyr i seg selv ikke at det er vernet, men disse prioriterte kulturminnene skal gis oppmerksomhet i arealplanlegging og byggesaksbehandling. At et kulturminne inngår i prioriteringsskjemaene skal videre veie positivt ved søknad om midler til vedlikehold, restaurering og skjøtsel.

Fra Rakkestad sentrum. Foto: LOK.

Buerbakkene og Rakkestadelva. Foto: LOK.

Vernekriterier for prioriterte kulturminner i kulturmiljøplanen

Følgende kriterier ligger til grunn for utvelgelsen av lokalt viktige kulturminner og kulturmiljøer som skal prioriteres:

- Kulturminnene/kulturmiljø som bidrar til å kaste lys over viktige historiske faser av bygdas og kommunens historie.
- Representativt for mangfoldet av kulturminner/kulturmiljøer i Rakkestad.
- Type kulturminne det er svært få av igjen i Rakkestad, men som har vært vanlig.
- Kulturminne/kulturmiljø som er særdeles godt bevart i lokal sammenheng.
- Kulturminne/kulturmiljø som ligger i godt bevart kulturhistorisk landskap.
- Kulturminne som ligger i nær tilknytning til kulturmiljø med nasjonal verdi.
- Kulturminne/kulturmiljø som har identitetsverdi for Rakkestads innbyggere.
- Kulturminner som inngår i en landsverneplan eller regional plan, oversikt e.l., men som ikke er fredet.
- Kulturminne/kulturmiljø som er tilrettelagt for publikum.

Sandbekk skole. Foto: LOK.

Rakkestad og Degernes kornsilo. Foto: LOK.

Fossnes fargeriet. Fossen og strykene ved Gjølstad har gjennom århundrene sørget for drivkraft til mange slags virksomheter. I 1764 bygget Gjølstads eier, sorenskriver Hieronimus Bassøe, en bygning som bl.a. inneholdt et fargeriet hvor folk kunne få farget tøyene sine. Etter hvert opphørte driften i denne bygningen. I 1840-årene ble det bygget et nytt fargeriet på Fossnes som ligger litt lenger ned i Rakkestadelva. I Kulturminneåret 1997 ble Fargeriet på Fossnes valgt til Rakkestads kulturminne. Rakkestad Historielag påtok seg, i samråd med eierne av bygningen, oppgaven med å restaurere fargeriet. Foto: LOK.

- nasjonal verdi eller interesse
- regional interesse (og lokal verdi)
- lokal verdi

Kulturhistoriske landskap Merket med nummerert kvadrat på kartet. 1
 Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Kulturlandskapet rundt Rakkestad kirke og prestegård	Gammel bygdesenter med middelalderkirke og prestegård, på høyde ved Rakkestadelva	Hens.sone		Fredet middelalderkirke og prestegård, Kulturmiljø Fylkesplanen
2	Rakkestadelva og Skiselva	Meanderende elveløp, landskapsbilde			Kulturlandskap Fylkesplanen
3	Buerbakkene	Ravinerte beitebakker ved Rakkestadelva	Hens.sone		Kulturlandskap Fylkesplanen
4	Gabestad fossomåde	Elvelandskap med foss			Kulturlandskap Fylkesplanen
5	Brekke	Oset ved Rakkestadelvas utløp, tidligere mølle- og sagbruksområde, Møllerens hus, tomt etter Snekkenesyningen	Hens.sone		Kulturlandskap Fylkesplanen
6	Lien og Gudim	Gårdslandskap, trekker og bygdetun			Kulturlandskap Fylkesplanen
7	Ertevannet med omgivelser	Jordbrukslandskap rundt innsjø			Kulturlandskap Fylkesplanen
8	Kulturlandskapet rundt Os kirke	Kirke (middelalderkirkested) og flere forhistoriske gravfelt	Hens.sone		
9	Dørjestien	Elvelandskap med tursti og sag/mølle			

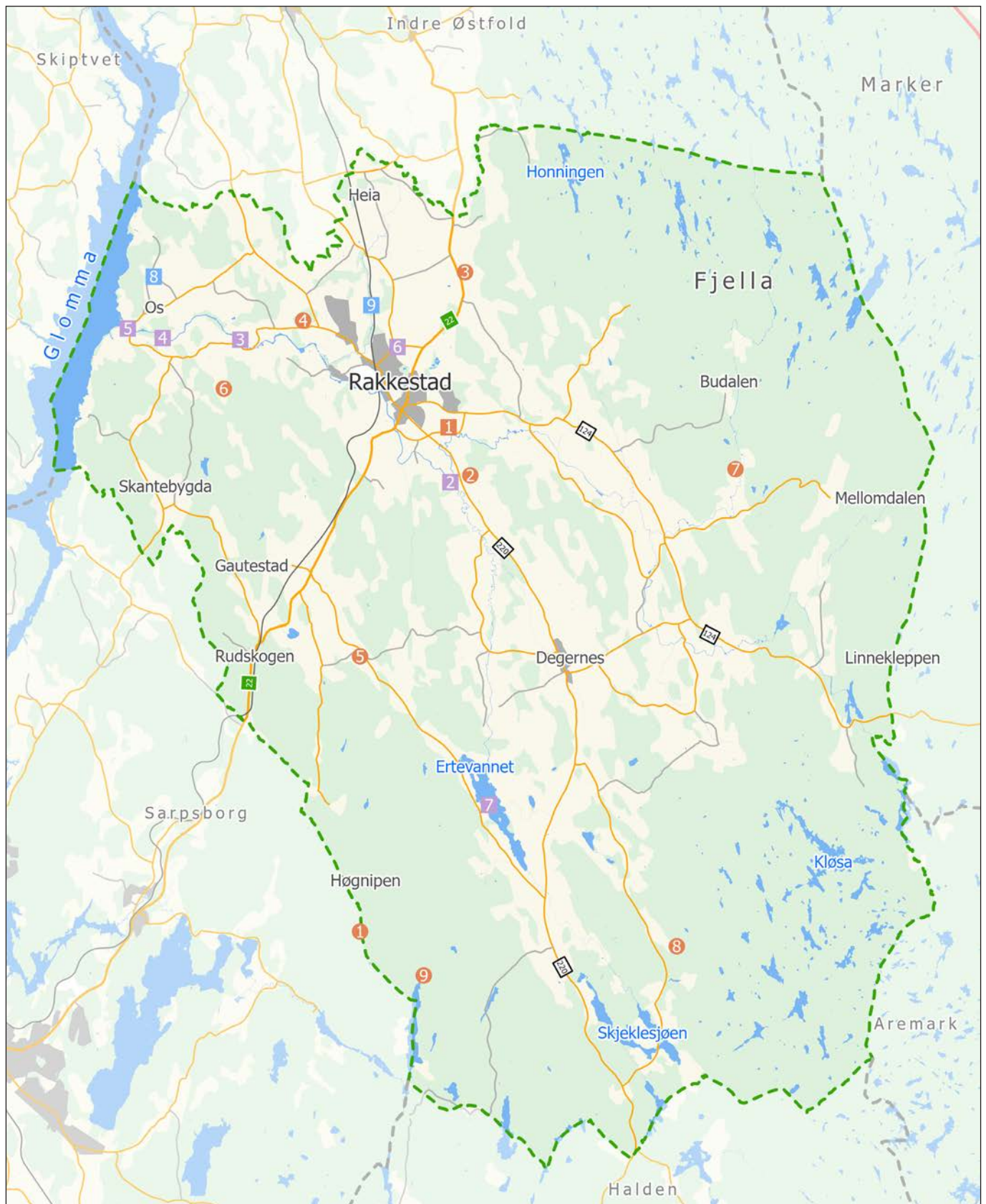
Områder med viktig arkeologisk kulturminne eller stort innslag av arkeologiske kulturminner.

Merket med nummerert sirkel på kartet. 1
 Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Høgnipen	Boplasser fra eldre steinalder (lenge betraktet som Norges eldste)	Hens.sone		Automatisk fredet
2	Bjørnstad	Eneste kjente helleristningsfelt i Rakkestad			Automatisk fredet
3	Gjulem	Flere gravfelt, store gravhauger og middelalderkirkested, storgårdspreg med allé			Automatisk fredet
4	Holøs/Haugerhøgda/Os skole	Flere gravfelt	Hens.sone		Automatisk fredet
5	Øverby/Moen	Runestein og gravhauger			Automatisk fredet
6	Sævevslottet	Bygdeborg	Hens.sone		Automatisk fredet
7	Galborgen	Bygdeborg			Automatisk fredet
8	Skammelsrudåsen	Bygdeborg			Automatisk fredet
9	Trondsætret	Bygdeborg			Automatisk fredet

Stor gravhaug ved Gjulem. Foto: LOK.

Kulturhistoriske landskap (nummererte kvadrater) og **Områder med stort innslag av arkeologiske kulturminner** (nummerte sirkler). Kart som viser den geografiske lokaliseringen av de prioriterte kulturminnene i skjemaene på forrige side. Fargekoder samsvarer med skjemaene.

- nasjonal verdi eller interesse
- regional interesse (og lokal verdi)
- lokal verdi

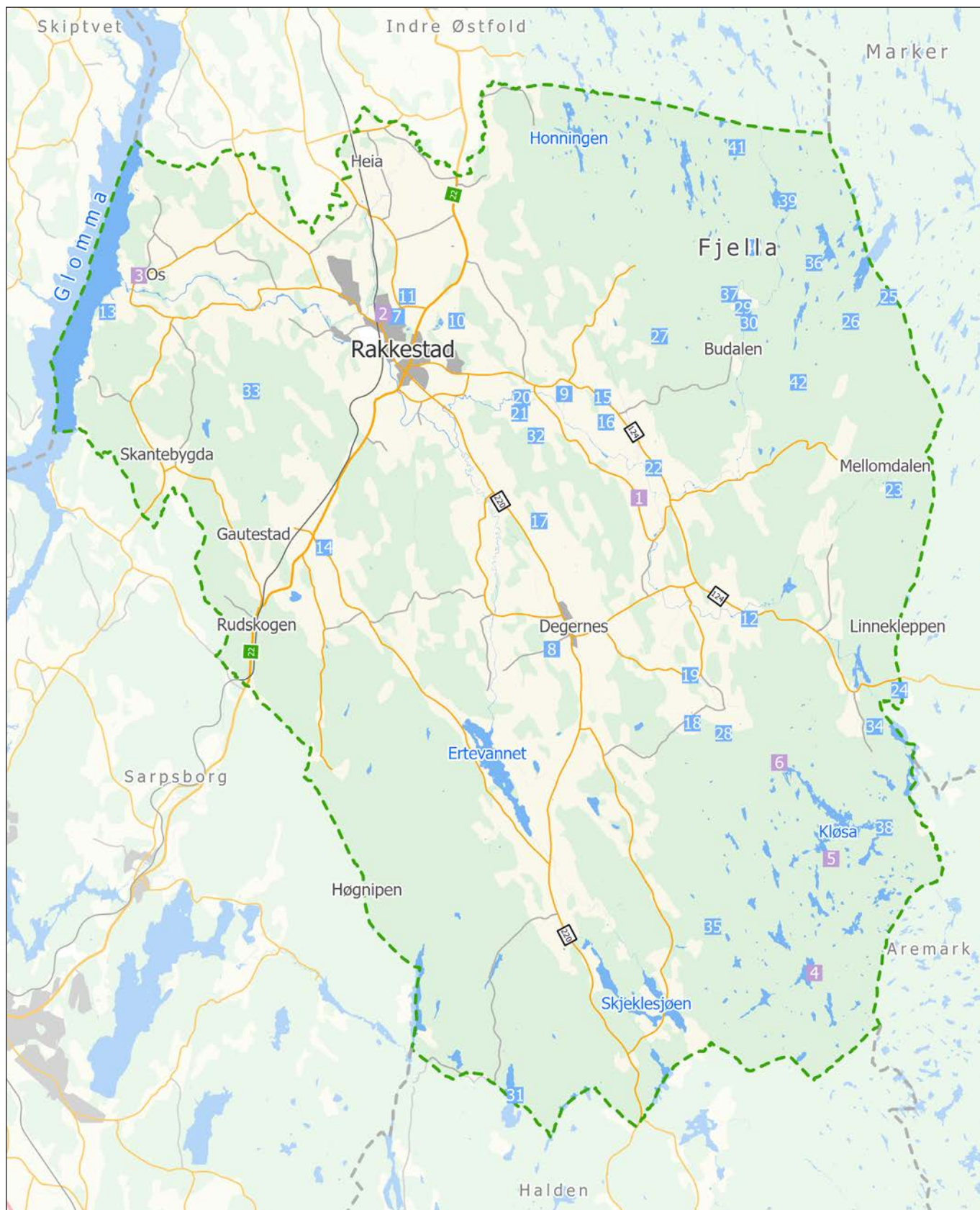
Kulturminner i landbruket. Merket med nummerert kvadrat på kartet. 1
 Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Herrefosser, Herrefosservn. 436	Gårdstun, eneste herregård i Rakkestad			Før 1850
2	Nedre Gudim, Gudimvn. 6	Rest av eldre gårdstun i tettbebyggelse, våningshus ca 1890			
3	Weiby, Vestby, Osveien 686	Stor husmannsplass med garveri i kjelleren, ligger o kulturmiljø ved Brekke			Før 1850
4	Haugseter, Hivannveien 617	Restaurert seterplass			Før 1850
5	Nakkimseter	Seterplass/skogshytte med stall			
6	Ådalen, Væleveien 585	Husmannsplass under Væle			
7	Rakkestad bygdetun, Bygdetunstien 6	Bygdetun			
8	Lillerudlund, Sveenveien 64	Bygdetun i Degernes			
9	Gjølstad, Strømfossvn. 437	Sorenskrivergård og gårdsmiljø med markant beliggenhet i landskap			
10	Haslem, Mysenvn. 211	Storgård, landbruksskole 1853-70, allé, våningshus siste halvdel av 1700-t.			Før 1850
11	Lien, Johs. C. Liensgt. 35	Storgård, nyklassisistisk våningshus			
12	Storetorp, Strømfossvn. 1259	Godt bevart våningshus fra tidlig 1800-tall			Før 1850
13	Skattebøl, Skattebølveien 81	Gårdstun i Glomma-landskapet (sorenskriver- og prokutatorgård)			
14	Øvre Sørby, Ertevannvn. 36	Våningshus oppf. 1735, påbygd 1926			Før 1850
15	Haugsten, Strømfossvn. 562	Kjone, svært sjelden bygningstype			
16	Haugsten, Strømfossvn. 555, 557	Gårdsmiljø med eldre hus, allé, åpne dammer og melkebukk			
17	Heier, Heierhageveien 46	Kjone, svært sjelden bygningstype (står NV for tunet)			Før 1850
18	Sølvskutt, Sølvskuttvn. 291	Kjone, svært sjelden bygningstype (står på nordsiden av Sølvskuttveien)			
19	Øvre Nakkim, Nakkimv. 294	Smie (lengst Ø i tunet)			
20	Filtvet, Filtvetvn. 47	Komb. smie og bryggerhus, oppf. 1898			
21	Filtvet, Filtvetvn. 79	Sommerfjøs, i løen sør for tunet			
22	Finnestad nordre, Strømfossvn. 787	Bevart stenfjøs			
23	Tiuren, Dalenveien 741	Godt bevart gårdstun, småbruk/skogsgård, laftet låve med halmtak under tegl			Våningshus før 1850
24	Seter (Søndre Fuglnesseter), Kolbjørnsvikveien 43	Svalgangshus			Våningshus før 1850?
25	Høitomt, Høytomtvn. 516	Godt bevart husm.pl. med stue og laftet låve med halmtak under tegl, i komm. eie			Låve muligens før 1850
26	Frøne	Husmannsplass, nå DNT-hytte			
27	Bråtan under Kløfsrud	Bevart husmannsstue			
28	Holtet under Pilhaug, Sølvskuttveien 373	Husmannsplass			

29	Slora vestre og østre under Aaserud, Budalsveien 540 og 542	To husmannsplasser			
30	Bjørkebråten under Haugsten S, Budalsveien 525	Husmannsplass			Før 1850
31	Munkebråten, Stiksmoveien 468	Bevart og bebodd husmannsplass med flere bygninger			
32	Roppa, Herrefosservn. 141	Husmannspl, låve med halm under tegl			Låve før 1850
33	Fjellingen under Haraldstad øvre, Haraldstadveien 359	Husmannsplass			
34	Lemmedrågen	Tufter etter husmannsplass, mulig finneboplass, potetkjeller			
35	Lannemseter, Hivannveien 148	Seterplass med bevart hytte (nærhet til Sandbekk mølle)			
36	Haugstenseier, SV for Haugstenvannet	Seterplass med bevart hytte			
37	Vilåseter i Gjerbergskogen (NV for Slora)	Seterplass med bevart hytte			
38	Bånnheim, østenden av Kløsa	Skogshytte under Åmot			
39	Ekelia ved Krokvanet	Skogshytte, også brukt som skjulested av hjemmefronten)			
40	Hølbekk, NØ for Skrabberud	Skogshytte med stall, i kommunal eie			
41	Orestupet	Skogshytte			
42	Soterud under Levernes	Skogshytte med stall			
43	Hele kommunen	Stabbur med særpreg eller fra før 1850			
44	Hele kommunen	Alle laftede låver			

Herrefosser (1) er den eneste herregården i Rakkestad. Foto: LOK.

Kulturminner i landbruket (nummererte kvadrater). Kart som viser den geografiske lokaliseringen av de prioriterte kulturminnene i skjemaene på de forrige sidene. Fargekoder samsvarer med skjemaene.

Storgården Gjølstad (9) med karakteristisk beliggenhet.

Kjone på Sølvskutt (18). Alle foto: LOK.

Våningshus på Øvre Sørby (14).

Ådalen husmannsplass (6).

Stenfjøs på Nordre Finnestad (22).

Haugseter (4) ved Øvre Sandvannet.

Smie på Øvre Nakkim (19).

Sommerfjøs på Filtvet (21).

- nasjonal verdi eller interesse
- regional interesse (og lokal verdi)
- lokal verdi

Sentrumsutvikling. Merket med nummerert kvadrat på kartet. 1

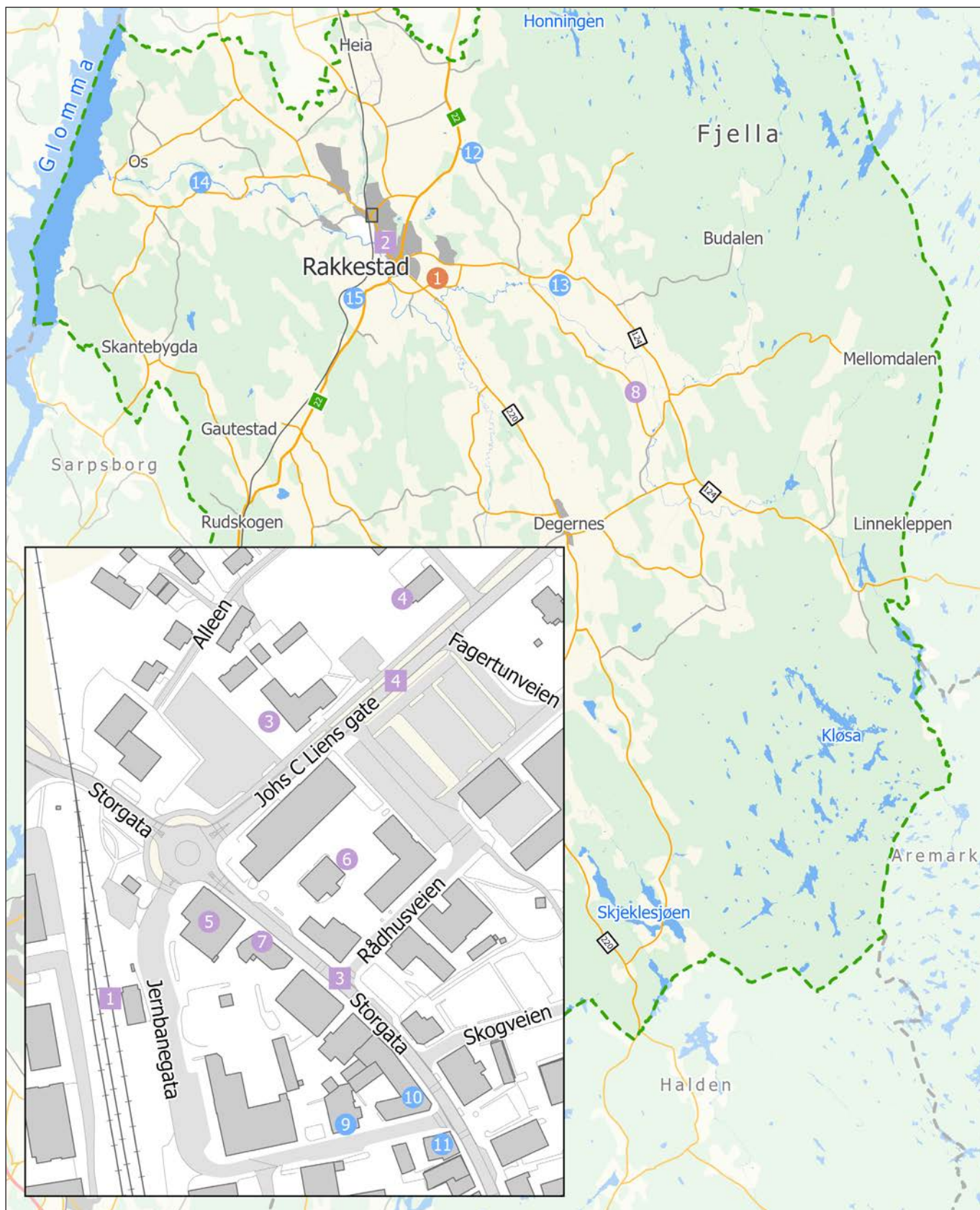
Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Rakkestad stasjon og Jernbaneparken	Jernbanestasjon som var utgangspunktet for sentrumsutviklingen. Oppført 1882.		Hens.sone (stasjonen)	
2	Rakkestad sentrum	Landsby / stasjonsby			
3	Storgata	Hovedgate med eldre næringsbygg. Etablert som miljøgate i 1991 med trivselsfremmende elementer		Hens.sone på flere av bygårdene	
4	Banken, Midtstuen og Fagertun, hhv. Johs C Liens gt. 5. Nedre Gudimsv. 1 og Johs C Liens gt. 5	Bygningsmiljø med bank/kommunehus, legekontor/legebolig og lensmannsbolig, oppført 1910-1922.		Hens.sone (Banken og Midtstuen)	

Arkitektur og stil. Merket med nummerert sirkel på kartet. 1

Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Rakkestad prestegård, Kirkeveien 116	Prestegård, empirestil, våningshus 1797, ombygd 1838, restaurert 1922-23	Hens.sone		Fredet, Kulturmiljø Fylkesplanen
2	Bergenhushus kapellangård, Florasvingen 24	Våningshus i empirestil, trolig oppført ca 1770			Før 1850
3	Rakkestad sparebank, Johs C. Liens vei 5	Sparebankbygning oppført 1913, også benyttet som kommunelokale, jugend/nyklassisisme		Hens.sone	
4	Midtstuen, Nedre Gudimsv. 1	Distriktslegebolig/legekontor, oppført i 1920, nå galleri, nyklassisisme		Hens.sone	
5	Centrumsgården, Storgata 2	Bygård i pusset tegl, oppført 1927		Hens.sone	
6	Liensgården, Storgata 3	Liens Hotel, særpreget treetasjes gård i sentrum, pusset tegl, oppført på 1890-tallet, i dag kontorlokaler		Hens.sone	
7	Stølesgården, Storgata 4	Bygård oppført 1928		Hens.sone	
8	Herrefosser, Herrefosservn. 436	Våningshus på herregård, ukjent byggeår, fikk sitt nåværende utseende i 1912			
9	Birkestøl, Møllergata 2	Bakeri/bakeriutsalg, oppført 1921, jugend/klassisisme		Hens.sone	
10	Triangelgården, Storgata 10	Sentrumsgård, oppført 1939, funksjonalisme		Hens.sone	
11	Grimsrudgården, Storgata 12	Sentrumsgård i jugendfunkis, oppført 1932		Hens.sone	
12	Østby, Bærbyveien 32	Våningshus i nyklassisistisk stil			
13	Gjølstad, Strømfossvn. 437	Våningshus i nyklassisistisk stil			
14	Sæves, Osveien 330	Våningshus i empirestil, oppf. ca 1760, tidligere sorenskrivergård (med arrestlokale i kjelleren, samt skole på 1850-60-t.			Før 1850
15	Vestre Vestby, Vestbyveien 27	Våningshus (militærfamilie de Seue), oppf. 1853 (sveiserstil) med to fløyer 1921-23			

Sentrumsutvikling (nummererte kvadrater) og **Arkitektur og stil** (nummererte sirkler). Kart som viser den geografiske lokaliseringen av de prioriterte kulturminnene i skjemaene på forrige side. Fargekoder samsvarer med skjemaene.

- nasjonal verdi eller interesse
- regional interesse (og lokal verdi)
- lokal verdi

Boligutvikling. Merket med nummerert kvadrat på kartet. 1

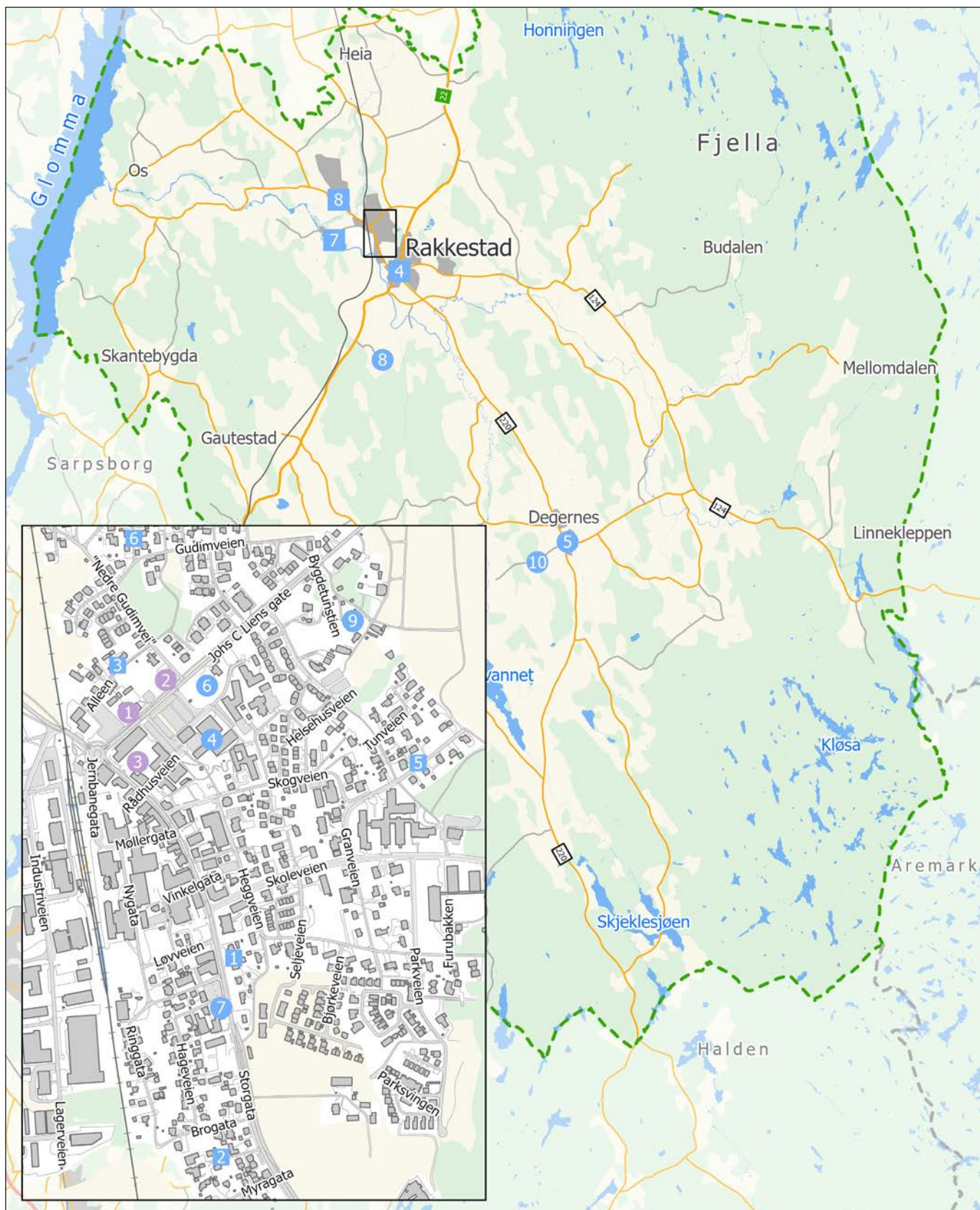
Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Storgata 27, 29, 31 og 33	Villabebyggelse knyttet til Rakkestad sag			
2	Myragata/Elvegata/Brogata/Hageveien	Tidligste villabebyggelsen			
3	Alléen	Villabebyggelse 1890-tallet, samt 1907-20 (gamle alléen til Nedre Gudim gård)			
4	Bergenshus	Villabebyggelse i begynnelsen av Strømfossveien og Haldenveien			
5	Millionbyen (Granveien øvre del)	Gjenreisningshus etter 2. verdenskrig			
6	Jordal (Gudimstien)	Husgruppe med karakteristisk bebyggelse fra begynnelsen av 1950-tallet, for arbeidere ØR-fabrikken (Østfold og Rakkestad Møbelfabrikk)			
7	Ørneveien/Skriken	Ett jordhus og kubbehus, private hus for arbeidere ved Stemme Uldvarefabrikk			
8	Eidsbergveien ved Holøs	Arbeiderboliger bl.a. for arbeidere ved Stemme Uldvarefabrikk			

Offentlig administrasjon og tjenesteyting. Merket med nummerert sirkel på kartet. 1

Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Rakkestad sparebank, Johs C. Liens vei 5	Benyttet som kommunelokale 1913-64, oppført, arrest i kjelleren		Hens.sone	
2	Midtstuen, Nedre Gudimstien 1	Distriktslegebolig/legekontor, oppført i 1920		Hens.sone	
3	Liensgården, Storgata 3	Tidligere kommunalt e-verk, lensmannskontor og bibliotek		Hens.sone	
4	Rakkestad rådhus	Oppført 1964, etterkrigsmodernisme			
5	Degernes kommunegård, Haldenveien 836	Kommunehus for Degernes kommune, oppført 1921			
6	Fagertun, Johs C. Liens vei 12	Lensmannskontor/lensmannsbolig, oppført 1910			
7	Storgata 32	Tidl. kommunalt bad og brannstasjon (1930-1960-tallet)			
8	Åstorp gamlehjem, Åstorpveien 87	Fattiggård fra 1880-tallet, gamlehjem til 1973, nyklassisistisk stil			
9	Rakkestad bygdetun, Bygdetunstien 6	Bygdetun			
10	Lillerudlund, Sveenveien 64	Bygdetun i Degernes			
11	Hele kommunen	Alle grendeskolen, oppført omkring 1900, de fleste nå privatboliger			

Boligutvikling (nummererte kvadrater) og **Offentlig administrasjon og tjenesteyting** (nummererte sirkler). Kart som viser den geografiske lokaliseringen av de prioriterte kulturminnene i skjemaene på forrige side. Fargekoder samsvarer med skjemaene.

- nasjonal verdi eller interesse
- regional interesse (og lokal verdi)
- lokal verdi

Lokalsamfunn. Merket med nummerert kvadrat på kartet. 1

Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Heia	Tidligere lokalsamfunn med jernbanestasjon (revet), landhandleri, misjonshus, telefonsentral og postkontor (samt stasjonsmesterbolig og en annen landhandel som lå i Eidsberg)			
2	Gautestad	Tidligere lokalsamfunn med jernbanestasjon, samvirkelag, landhandleri, postkontor og meieri			
3	Degernes	Lokalsamfunn med flere historiske bygninger som kirke, kommunehus, legebolig, postkontor, Degernes landbrukslag og andre næringsvirksomheter			

Handel og service. Merket med nummerert sirkel på kartet. 1

Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

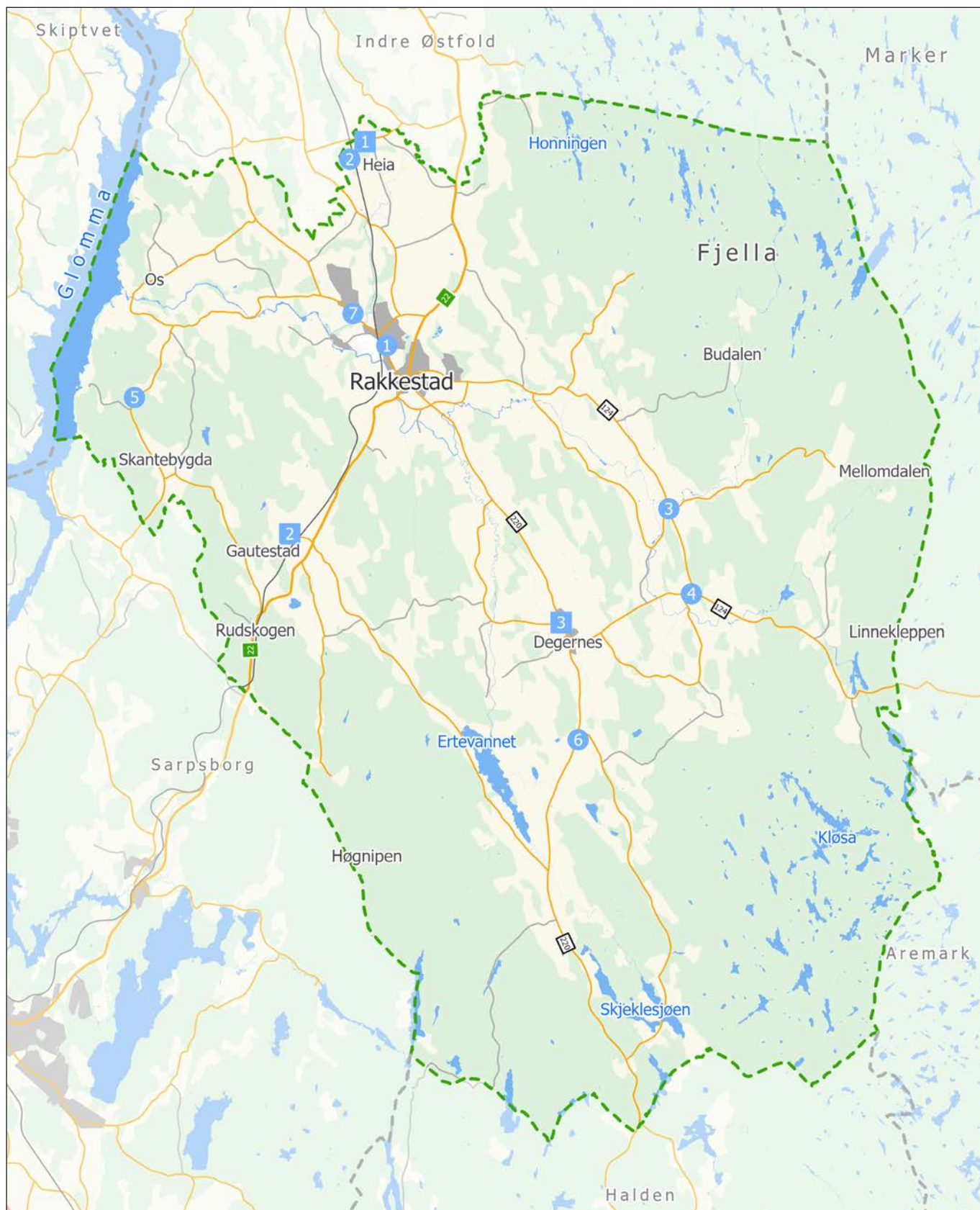
Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Storgata	Diverse handelsgårder, se tema arkitektur		Hens.sone	
2	Heiaveien 323	Tidligere filial av Rakkestad Samvirkelag, landhandel og pakkhus, nå privatbolig			
3	Tjærnes Landhandleri, Strømfossveien 875	Tidligere landhandel og uthus, nå privatbolig			
4	Skammelsrudbutikken, Strømfossveien 1107	Tidligere landhandel med uthus, nå privatbolig			
5	Solvang Landhandleri, Var-teigveien 1418	Tidligere landhandel og uthus, nå privatbolig			
6	Sørgård-Vestgård, Haldenveien 1079 og 1082	To tidligere landhandlere, innkjøpslag og pakkhus, nå privatboliger			
7	Holøsåsen Landhandel, Eidsbergveien 22 (Kringla Bakeri)	Tidligere landhandel, nå bakeriutsalg/ café			

Skammelsrudbutikken (4). Foto: LOK.

Sørgård-Vestgård (6). Foto: LOK.

Lokalsamfunn (nummererte kvadrater) og **Handel og service** (nummererte sirkler). Kart som viser den geografiske lokaliseringen av de prioriterte kulturminnene i skjemaene på forrige side. Fargekoder samsvarer med skjemaene.

- nasjonal verdi eller interesse
- regional interesse (og lokal verdi)
- lokal verdi

Infrastruktur og kommunikasjon. Merket med nummerert kvadrat på kartet. 1

Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

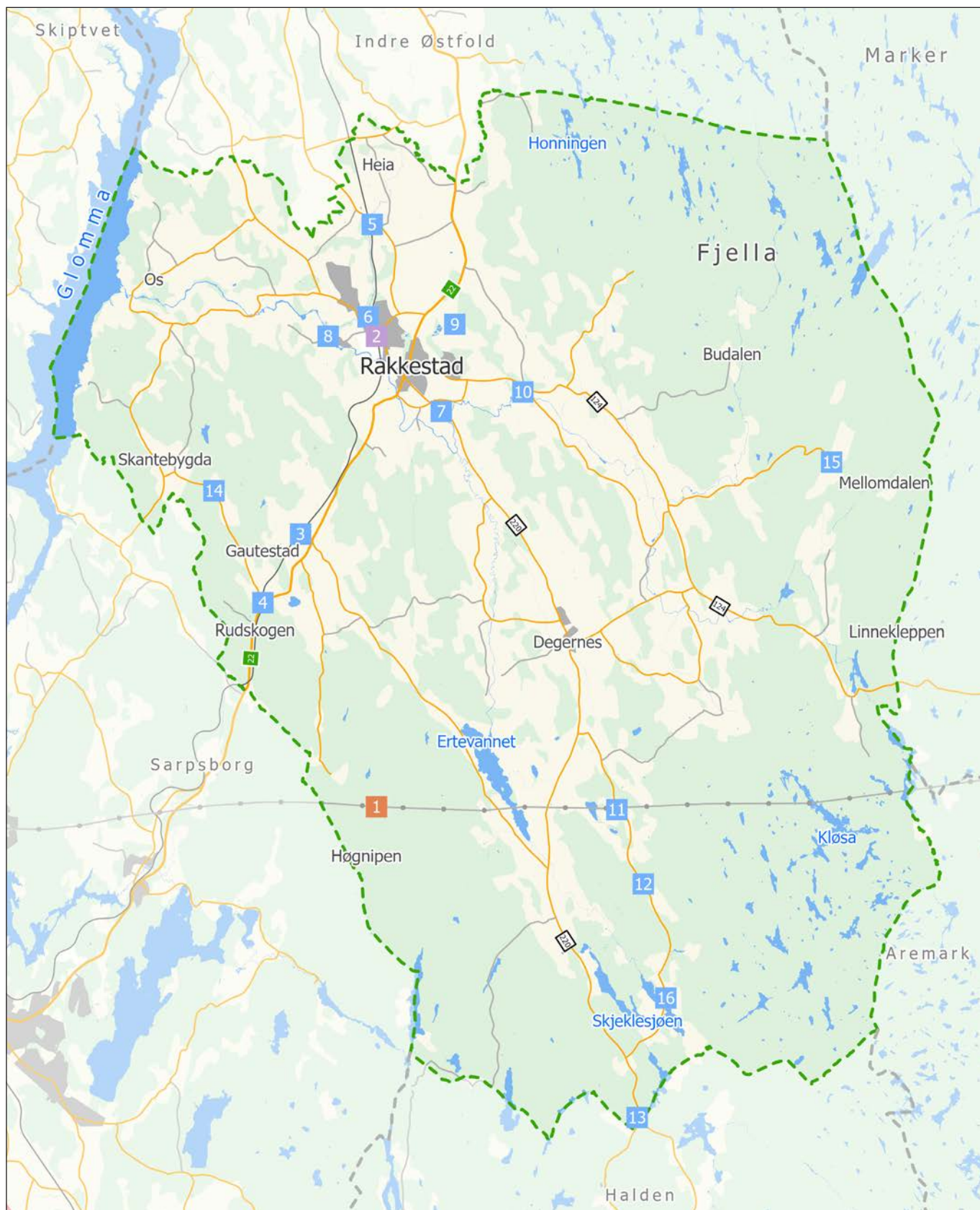
Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Kraftlinje Hasle i Varteig til Borgvik i Sverige	Høyspentlinje østover fra Hasle trafo, satt i drift 1963			Statlig listeført (Kraftindustriens kulturminner)
2	Rakkestad stasjon	Jernbanestasjon, åpnet 1882, inkl. rampe for tømmer/materialer Rakkestad Bruk		Hens.sone	
3	Gautestad stasjon	Jernbanestasjon, åpnet 1882			
4	Skantebygaveien ved nr. 16	Stensatt jernbaneundergang			
5	Kåenveien ved Kåen sag- og mølle	Stensatt jernbaneundergang			
6	Dørja bro, Eidsbergveien,	Stenhvelvsbru oppført 1888, ombygd 1958			
7	Bjørnstad bru	Brukar og stenfundamenter like sør for dagens bru			
8	Stemmebrua	Gangbru over Rakkestadelva NV for Stemme Uldvarefabrikk, brukt av arbeidere og skolebarn			
9	Haslem, Mysenveien 211	Gårdsallé			
10	Bekkedraget mellom Grindstad S og Berget	Gammelt veidfar med stenhvelvsbru			
11	Lilleheier	Rodesten på østsiden av Sandbekkveien (ved kraftlinja)			
12	Nordre Skammelsrud	Rodesten på østsiden av Sandbekkveien (nord for tunet)			
13	Haldenveien ved Holene bru	Rodesten			
14	Skantebygdaveien, i krysset ved veien til Haraldstad-skogen	Melkebukk			
15	Mellomdalen	Melkebukk ved rundkjøring i enden av Dalenveien FV. 1228			
16	Vassroa	Melkebukk like nord for Sandbekkv. 824			

Dørja bru (6). Foto: LOK.

Melkebukk ved Mellomdalen (15). Foto: LOK.

Infrastruktur og kommunikasjon (nummerete kvadrater). Kart som viser den geografiske lokaliseringen av de prioriterte kulturminnene i skjemaet på forrige side. Fargekoder samsvarer med skjemaet.

- nasjonal verdi eller interesse
- regional interesse (og lokal verdi)
- lokal verdi

Tro og livssyn. Merket med nummerert kvadrat på kartet. 1

Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Rakkestad kirke	Middelalderkirke, ant. oppført ca 1200, om- og påbygd 1875	Hens.sone		Automatisk fredet
2	Os kirke	Trekirke oppført 1835, middelalderkirkested			Automatisk fredet kirkested
3	Degernes kirke	Teglkirke, oppført 1862, arkitekt Christian Heinrich Grosch, middelalderkirkested			Automatisk fredet kirkested
4	Ytterskogen (Utanskog)	Forsvunnet middelalderkirkested			Automatisk fredet kirkested
5	Gjulem (Gyrdinar)	Forsvunnet middelalderkirkested			Automatisk fredet kirkested
6	Linnestrand bedehus, Sandbekkveien 832	Bedehus, oppført 1957, fremdeles i bruk			
7	Heia misjonshus, Ebeneser, Heiaveien 325	Bedehus, oppført 1931			
8	Storeheier	Forsvunnet pestkirkegård på østsiden av Haldenveien sør for gården			

Fritid. Merket med nummerert sirkel på kartet. 1

Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

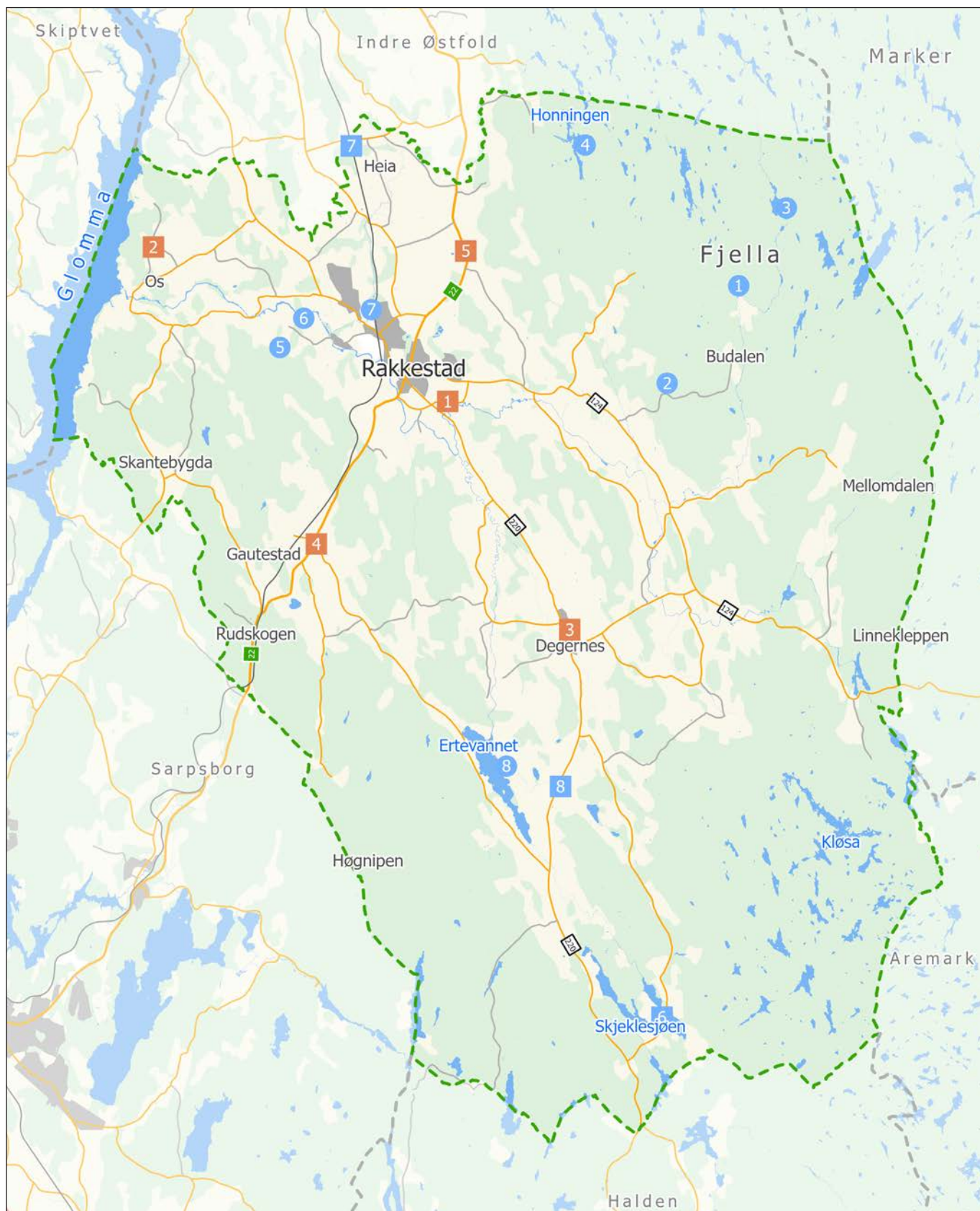
Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Skrabberud	Speiderhytte siden 1957, tidligere seter og husmannsplass			
2	Danseberget (N for Budalsveien)	Gammel danse- og sosial møteplass, også under 2. verdenskrig			
3	Ekelia ved Krovannet, Budalsveien 954	Gammel skogshytte (festing / sosial møteplass)			
4	Seterlia ved Honningen	Gammel skogshytte/seter			
5	Månabakken, Kårlia	Nedlagt hoppbakke (kun unnarenn igjen)			
6	Edvinhølen	Badekulp i Rakkestadelta (Rognerudskogen)			Kulturlandskap Fylkesplanen
7	Fossehølen	Badekulp i Dørja (ovenfor Dørjebrau)			

Linnestrand bedehus (6). Foto: LOK.

Speiderhytta Skrabberud (1). Foto fra hjemmeside Østre Østfold krets.

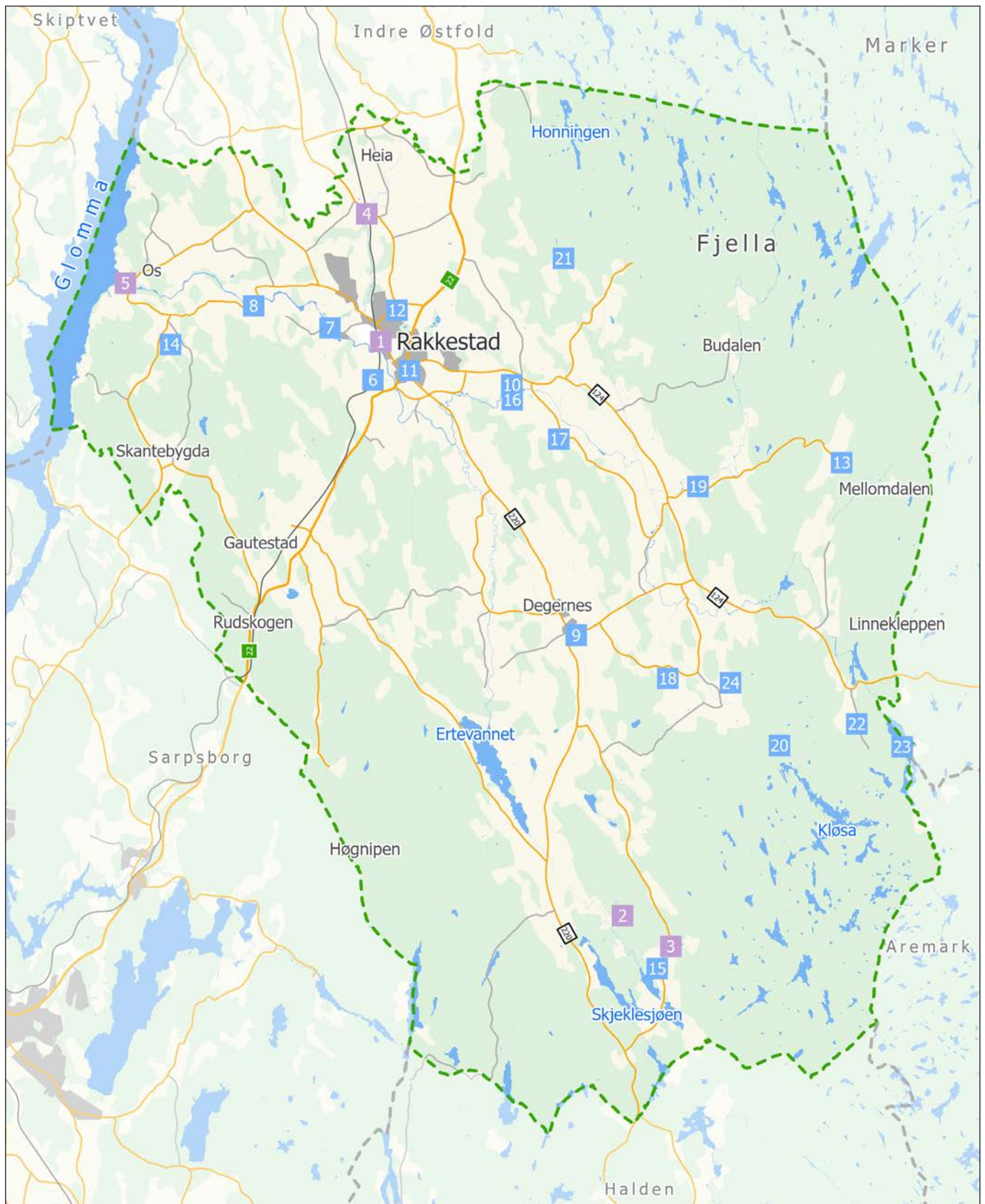
Tro og livssyn (nummererte kvadrater) og **Fritid** (nummererte sirkler). Kart som viser den geografiske lokaliseringen av de prioriterte kulturminnene i skjemaene på forrige side. Fargekoder samsvarer med skjemaene.

- nasjonal verdi eller interesse
- regional interesse (og lokal verdi)
- lokal verdi

Industri og næringsvirksomhet. Merket med nummerert kvadrat på kartet. 1

Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Rakkestad og Degernes kornsilo, Møllergata 9	Siloanlegg, oppført 1959 på tomten til Gran Mølle			
2	Julsrud og Stryker gruver	Gruver for utvinning av kvarts, feltspat og glimmer, virksomt 1881-1961, inkl. Julsrud mølle (mølle ombygd til stenkuseri)	Hens.sone		
3	Sandbekk mølle	Vandrevet mølle, oppført 1904, eneste i Østfold med overfallshjul, eget tørkehus for korn, restaurert 1999-2004, stedet har hatt mølle siden 1650; sag (sirkelsag m/strøm)	Hens.sone		
4	Kåen sag og mølle, Kåenveien 286	Oppgangssag og mølle i elva Dørja, oppført 1865, i drift til 1967, kvernsted siden 1600-tallet	Hens.sone		
5	Brekke Bruk, Osveien 622	Kølabrennerhytte, oppf. ca 1840, samt møllerbolig	Hens.sone		Kulturlandskap Fylkesplanen Delvis før 1850
6	Rakkestad Teglverk, Tegleverksveien 42	Teglverksdrift 1899-1981, Østfolds siste teglverk. Del av teglverket står fremdeles. Disponentbolig i Tegleverksveien 38			
7	Stemme Uldvarefabrikk	Ullspinneri, appretur, veveri og dampfargereri. Viktig lokal arbeidsplass, 1899-1964			Kulturlandskap Fylkesplanen
8	Buer kraftstasjon	Trafo oppført ca 1913, med rørgate	Hens.sone		Kulturlandskap Fylkesplanen
9	Degernes frørenseri	Bevart frørenseri, Smedhaug (rett bak Degernes kommunegård)			
10	Fossnes fargereri, Rakkestad-elva NV for Filtvedtn. 24	Fargereri fra ca 1850 (Rakkestads kulturminne i Kulturminneåret 1997), samt av dam og mølle			Kulturlandskap Fylkesplanen
11	Tretun smie, Smedbakken 15	Smie fra 1920-tallet			
12	Svartstadsammen på Bygdetunet	Opprinnelig meieridam			
13	Dalsmoen sag	Dampsag ved Mellomdalen, etabl.1923			
14	Korum østre, Varteigveien 1601	Godt bevart gårdssag			
15	Krysset Sandbekkveien-Hivannveien	Sag, ligger i miljø med Sandbekk mølle og Sandbekk skole			
16	Filtvedt, Filtvedtveien 47	El. gårdssag, ligger som del av tunet			
17	Haug, Herrefosserv. 147	Gårdssag, ligger sør for tunet			
18	Loggsaga, SØ for Låbyvn. 9	Sag			
19	Sagfossen, Tjæra (ved Dalenveien 92)	Rester etter sagbruk, fløtningsvirksomhet			
20	Trindborg mølle	Ruiner etter mølle, Ådalen			
21	Kvernhusdalen	Ruiner etter mølle, Dypedal			
22	Sør-Kilebu	Skjellsanduttak			
23	Kilebutangen	Skjellsandverk med låve og industrielle innretninger, etablert 1913			
24	Uttisrudmåsan	Torvmyr (ca 1920-1965) drevet av "Håpet", eldste torvstrølag i Deg. eta 1904			
25	Hele kommunen	Gjenstående tørkehus for torv			

Industri og næringsvirksomhet (nummerete kvadrater). Kart som viser den geografiske lokaliseringen av de prioriterte kulturminnene i skjemaet på forrige side. Fargekoder samsvarer med skjemaet.

- nasjonal verdi eller interesse
- regional interesse (og lokal verdi)
- lokal verdi

Forsvar og krigsminner. Merket med nummerert kvadrat på kartet. 1
 Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Rakkestad hjemmefrontmuseum, Skogveien 12	Museum over 2. verdenskrig i Rakkestad og Indre Østfold. Etablert 1983.			
2	Smalen/Høla, øst for Budalen	Våpenslipplass og gjemmested, 20. april 1945, minnestein			
3	Høgnipen	Våpenslipplass med gjenværende container, samt gjemmested			
4	Nær Skjeklesæter	Kløft der milorg-hytta "Horten" lå, våpenslipp i nærheten			
5	Rakkestad kirke	minnebauta over falne under 2. verdenskrig (samt tre veier i sentrum Erling Østbys gate, Julius Skaugs gate og Arve Rogneruds vei)	Hens.sone		Kulturmiljø Fylkesplanen
6	Svensken, ved "Skåneveien" nord for Kløsa	Grav (stenrøys) etter svenske som falt i krigen 1808			
7	Rakkestad kirke	Kanonkule i veggen etter trefninger ved Bjørnstadbrua 6. aug. 1814	Hens.sone		Kulturmiljø Fylkesplanen
8	Bjørnstadneset	Eksersersplass sørøst for Bjørnstadbrua			Kulturmiljø Fylkesplanen
9	Lund	Eksersersplass			

Andre særegne kulturminner. Merket med nummerert sirkel på kartet. 1
 Vurdering av områdenes avgrensning gjøres i kommuneplanens arealdel.

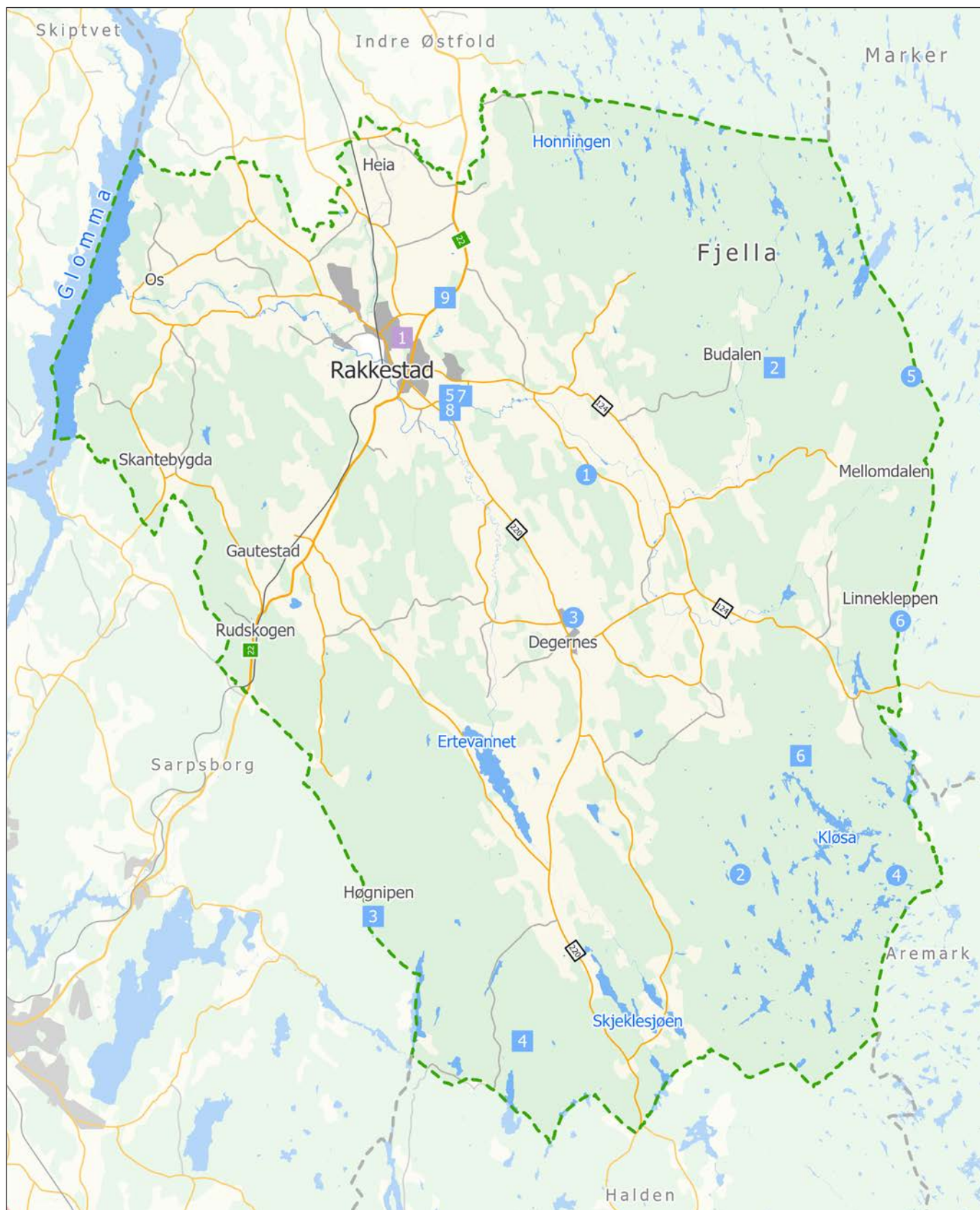
Nr.	Navn	Type	Komm.pl.	Reg.plan	Annen verneform
1	Delikjørka og Offersten, Deli	Store flyttblokker. Marthe Mikkelsdatter ble brent på bålet i dette området.			
2	Prekestolen	Prekestolformet stein, ca 300 m S for Langtjernet, NØ for Sandbekk mølle			
3	Stentorphula, Degernes	Hule			
4	Jacobhølet, Bærås	Hule brukt som overnattingsplass for fangstmannen Ture Jacob (1772-1841)			
5	Kjelda	Helbredende kilde med funn av 228 mynter (1625-1843)			
6	Linnekleppen	Branntårn reist av Østfold skogselskap 1908, nåværende tårn fra 1935			

Våpenslippcontainer ved Høgnipen (3). Foto: LOK.

Branntårnet på Linnekleppen. (6). Foto fra hjemmeside Kondis.

Forsvar og krigsminner (nummererte kvadrater) og **Andre særegne kulturminner** (nummererte sirkler). Kart som viser den geografiske lokaliseringen av de prioriterte kulturminnene i skjemaene på forrige side. Fargekoder samsvarer med skjemaene.

Kapittel 11 – Tilskuddsordninger

Nedenfor følger en oversikt over økonomiske tilskuddsordninger innenfor kulturminneområdet:

Riksantikvaren

Det kan søkes statlige midler fra Riksantikvaren til bygninger og anlegg som er fredet etter kulturminneloven. Private eiere av fredede bygninger og anlegg, kan søke. For andre kulturminner må dette være omtalt i en kommunal kulturmiljøplan for å kunne motta støtte fra Riksantikvaren.

Fylkeskommunen

Fylkeskommunen gir tilskudd til istandsetting på antikvarisk grunnlag av kulturhistorisk verdifulle bygninger og anlegg som ikke er fredet. Målsettingen med tilskuddsordningen er å stimulere til bruk og bevaring av verneverdige kulturminner i fylket.

Kulturminnefondet

Fondet er opprettet av Stortinget og skal bidra til samspill mellom offentlige og private midler for å sikre at et mangfold av kulturminner og kulturmiljøer bevares og aktiviseres som grunnlag for opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskaping. Det vektlegges i behandling av søknadene at kulturminnet er vernet gjennom kommunale kulturmiljøplaner

Private legater, fond og stiftelser

Det finnes private legater, fond og stiftelser som dekker ulike formål og har forskjellige geografiske nedslagsfelt. Noen av disse retter seg mot tiltak innen kulturarv. Stiftelsen UNI er en allmennyttig stiftelse som gir støtte til brann- og skadeforebyggende tiltak, men også til generelle tiltak innen bygningsvern.

EU-midler

Norge er tilknyttet flere av EUs program gjennom EØS-avtalen. Riksantikvaren jobber aktivt for å inkludere norske kulturminneaktører i europeiske samarbeids- og forskningsprosjekter.

Landbrukseiendommer

Spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) er en statlig støtteordning til planlegging og gjennomføring av engangstiltak knyttet til istandsetting og skjøtsel av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskapet. Søknadene behandles av landbruksforvaltningen i Rakkestad kommune.

Kulturlandskap og skogbruk

Direktoratet for Naturforvaltning disponerer tilskuddsmidler til tiltak som bevarer biologisk mangfold på særlig viktige arealer. Landbruksdepartementet/Statsforvalteren har øvrige støtteordninger for skjøtsel av kulturlandskap. Søknadene behandles av landbruksforvaltningen i Rakkestad kommune.

Forskrift om tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) har som formål å stimulere til økt verdiskaping i skogbruket gjennom å gi tilskudd til bl.a. biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner i skogen og sørge for at disse verdiene blir ivaretatt og videreutviklet. Det er landbruksforvaltningen i Rakkestad kommune som behandler disse tilskuddene.

Kommunale ordninger

Landbruksforvaltningen i kommunen har ansvar for tilskudd til miljøtiltak i jordbruket og til miljø- og næringstiltak i skogbruket.

Kommunene har mulighet til å opprette egne støtteordninger for tilskudd til verneverdige bygninger og anlegg. Rakkestad kommune har ikke slike ordninger. I kommende økonomiplaner bør slike økonomiske insentiver vurderes.

Melkebukk og gårdsallé ved Haugsten. Foto: LOK.

Kapittel 12 – Formidling

I kulturminnearbeidet blir holdningsskapende arbeid, opplysning og informasjon til eiere og lokalsamfunn et viktig virkemiddel for bevaring. Det er en akseptert filosofi at «bruk er det beste vern». Nedenfor følger en kort beskrivelse av noen viktige informasjons- og formidlingskanaler:

Rakkestad Lokalsamling («Underhuset»)

Dette er et lokalhistorisk, kommunalt arkiv, som daglig driftes av frivillige i kommunal regi. Alle som ønsker hjelp til slektsforskning eller lokalhistoriske oppgaver er velkommen. Det er åpent 9-13 hver dag.

Rakkestad Lokalsamling ligger i kjelleren i rådhuset. Arkivet har i mer enn 40 år samlet dokumentasjon som forteller om bygdas lokale historie gjennom århundrer. I underhuset finnes kopier av dødsannonser fra Rakkestad Avis, skriftlig materiale om husmannsplasser, gårdsarkiv med mapper for samtlige gårdsnummer i kommunen, prestearkiv, «bygdearkivet» som består av over 100 bokser, foreningsarkiver, bedriftsarkiver, skoleprotokoller, forliksprotokoller, avisartikler, personomtaler. Underhuset har også en egen fotosamling.

Rakkestad bibliotek

Biblioteket er viktig i formidlingsarbeidet gjennom et samarbeidet med Lokalsamlingen.

Frivillige medarbeidere i «Underhuset». Foto: LOK.

Rakkestad bygdetun

Bygdetunet er et friluftsområde, ca 500 m nord for Rakkestad sentrum. Det eies og driftes av Rakkestad kommune. Bygdetunet åpnet i 1950 og benyttes hele året. På tunet ligger Filtvedtstua, datert 1770, stabbur, låve, drengestue med en rikholdig

Filtvedtstua på Rakkestad bygdetun. Foto: LOK.

butikk og skolestue, lekestue, smie og kjone. De 11 bygningene er plasserte i et gårdstun, som var typisk for bondegårder i Østfold på 17- og 1800-tallet i Østfold. I tillegg til bygningene består bygdetunets samling av ca 3000 gjenstander.

Lillerudlund

Lillerudlund er et ca 8 da stort museumsområde vest for Degernes sentrum. Tomten «Degernes Bygdetun» ble fradelte Lillerud gnr. 192/1, og kjøpt av Degernes kommune i 1949. Rakkestad kommune er i dag eier av museumsområdet med bygninger. Harlemstua fra 1818 er hovedbygningen på tunet. Videre finnes et stabbur fra Sveen, samt en friluftsscene.

Harlemstua på Lillerudlund. Foto: LOK.

Høitomt

Høitomt er en intakt husmannsplass i Rakkestad kommuneskoger i Fjella. Her er det kjent bosetting fra 1749, men man må anta at det her vært bosetting her fra adskillig tidligere tider. Siste fast-

boende flyttet herfra i 1964. Ettersom Høitomt er en av de få intakte husmannsplassene i bygda har det blitt etablert en venneforening i tilknytning til plassen, Høitomts Venner. Foreningen driver vedlikehold av stedet og arrangerer: «Et sommerdøgn på husmannsplassen» – siste helga i juli – hvert annet år (oddetallsår). Her kan man oppleve noe av livet på en husmannsplass i eldre tider.

Husmannsplassen Høitomt. Foto: Rakkestad kommune

Hjemmefrontmuseet Rakkestad

Hjemmefrontmuseet i Rakkestad åpnet i 1983 etter stor innsats fra en gruppe idealister. Dette var i første rekke at en del av karene som var med i hjemmestyrkene under de fem okkupasjonsårene, samt en del yngre, krigshistorisk interesserte. Disse ville bidra til at okkupasjonsårene ikke skulle glemmes av kommende generasjoner. Museet, som er privateid, ligger i Skogveien 26 nær sentrum i Rakkestad. Samlingen består av rundt 4000 gjenstander fra 2. verdenskrig. Utstillingene er omfattende og berører okkupasjon, krigshandlinger, Milorg, agenter, Nasjonal Samling, den sivile siden, konsentrasjonsleirene og frigjøringen.

Hjemmefrontmuseet Rakkestad. Foto: LOK.

Historica

Foreningene Rakkestad Gammeltekniske, Rakkestad Historiske Samlingers private samlere og EkornRingene drifter Historica på Gautestad (tidligere Ytterskogen skole). Stedet har blant annet utstillinger og temadager av forskjellige slag innen historie.

Kartfesting, skilting og skjøtsel

Flere enn 700 husmannsplasser og seterplasser er fotografert, kartfestet i «Kulturminnesøk» og skiltet i terrenget. Arbeidet er utført av Rakkestad Historielag.

«Markens Grøde»

Dette er en mat – og kulturfestival som arrangeres annet hvert år, og er lokalisert rundt Bygdetunet i Rakkestad.

Lag og foreninger

Rakkestad Historielag, Bygdekvinnelagene i Rakkestad og Degernes, «Historica, historiske samlinger», «Rakkestad Gammeltekniske», Fortidsminneforeningen avd. Sarpsborg og Rakkestad og DNT Indre Østfold har ulike «ansvarsområder» i kulturminnevernet når det gjelder bevaring og formidling.

Rakkestad kommune samarbeider med Rakkestad Historielag (Kåen sag og mølle, Fossnes Farger og Gruvas venner), Høitomt venner og Haugseters venner og Sandbekkmøllas venner, som formidlere av viktige kulturminner i Rakkestad.

Bokprosjektet Rakkestad gårder, hus og folk.

Rakkestad kommune har startet et omfattende arbeid med gårds- og slektshistorie for kommunen. Bind 1, som omfatter Sentrumsområdet, kom i 2017. Boka er skrevet av en profesjonell historiker. Frivillige i «Underhuset» har bistått i arbeidet.

Kapittel 13 – Mål, strategier og tiltak

Mål og strategier handler om hvordan vi vil ha det, og hva vi skal gjøre for å komme oss dit. Kulturminneplanen beskriver mål og strategier for arbeidet, men også konkrete handlingspunkter gjennom tiltak som framkommer i tabellform nedenfor.

Mål

Kulturminneplanens mål er å styrke kulturminnevernet i Rakkestad kommune som del av en helhetlig ressursforvaltning av kultur- og miljøverdier. Dette passer godt sammen med FNs bærekraftsmål, og kommunens arbeid med bærekraft. Rakkestad skal ta ansvar for at vi når FNs mål om miljømessig, økonomisk og sosial bærekraft innen 2030. Dette skal vi gjøre ved å ha de tre bærekraftselementene, med oss i planleggingen. Bærekraft handler blant annet om å ta vare på ressursene som finnes, og det handler om å ha noe å leve av og noe å leve for. Innsats for å verne om og sikre verdens kultur- og naturarv er omtalt i et eget delmål under FNs bærekraftsmål 11 «Bærekraftige byer og samfunn». Bevaring av kulturmiljøer bidrar også til måloppnåelse innenfor flere av de andre bærekraftsmålene. Både av hensyn til klima, ressursbruk og økonomi vil det være samfunnsnyttig å legge til rette for gjenbruk og istandsetting av kulturminner.

Rakkestad kommune skal ivareta sosial, miljømessig og økonomisk bærekraft. Vi verdsetter, opprettholder og videreutvikler våre kulturminner. Målet for kulturminneplanen er å registrere, dokumentere og prioritere kulturminner i kommunen, slik at de kan ivaretas for fremtidige generasjoner og kan være ressurser for bruk i dagens samfunn.

Sosial bærekraft

Kulturminner er en arv til fremtidige generasjoner, og en identitetsbygger for dagens samfunn. Dette gjelder for hele samfunnet. Kulturarven er felles, og vi skal alle kunne gjenkjenne oss i den.

Miljømessig bærekraft

Vi ivaretar kulturminner, anerkjenner dem som del av ressursene våre og jobber for å bruke dem på en egnet måte for fortsatt ivaretagelse.

Økonomisk bærekraft

Vi anerkjenner kulturminner som verdier for bruk og kulturminners betydelige økonomiske verdi og økonomiske ringvirkningseffekter.

Strategier

Strategiene er viktige for å bryte store mål ned til gjennomførbare oppgaver.

Bærekraft	Slik vil vi ha det	Slik gjør vi det
Sosial	Kulturminner er en identitetsbygger for dagens samfunn. Dette gjelder for hele samfunnet. Vi alle gjenkjenner oss i kulturminnene våre.	1. Kulturminnene dokumenteres. 2. Kulturminnene kommuniseres. 3. Vi inkluderer ulike gruppers kulturminner, for en god helhet i det som velges ut for vern.
	Kulturminnene er i bruk.	4. Vi bygger kunnskap om ivaretagelse og tilpasning av vernede bygninger og landskap. 5. Vi samordner ulike hensyn.
	Kulturminnene ivaretas for fremtidige generasjoner.	6. Utvalgte kulturminner gis formelt vern 7. Kulturminneverdier ivaretas i kommunens saksbehandling. 8. Bygningsvernsenteret bygger kunnskap, kompetanse og nettverk. 9. Kommunens kulturminnefond gir økonomisk støtte.
Miljømessig	Vi ivaretar og bruker våre vernede bygninger og landskap. Dette sparer ressurser som nye bygg og anlegg hadde krevd.	10. Vi jobber for at eksisterende bygninger med kulturminneverdi består og brukes.
Økonomisk	Kulturminner er anerkjente verdier for bruk. Vi anerkjenner kulturminnes betydelige ringvirkningseffekter.	11. Vi jobber for egnet bruk. 12. Vi jobber for bevisstgjøring, synliggjøring og kommunikasjon.

Kåen sag og mølle. Foto: LOK.

Tiltak

Foreslåtte tiltak nedenfor vil kunne ha økonomiske konsekvenser for Rakkestad kommune. Tiltak som ikke kan løses innenfor ordinære driftsrammer, må vurderes som del av kommunens årlige budsjett- og handlingsplanprosesser. Noen av tiltakene ivaretar særlig ett hensyn, mens andre svarer ut flere av delmålene over. Tiltakene er organisert etter type tiltak.

Bevisstgjøring

- A. Kommunisere ut Rakkestads betydelige historie i enda større grad.
- B. Kommunen skal legge til rette for at Rakkestad lokalsamling har egnede lokaler og nødvendig utstyr for å fortsette det gode, frivillige arbeidet med å dokumentere Rakkestads historie. Lokalsamlingen skal administrativt være knyttet til Rakkestad bibliotek, og biblioteket skal kunne bidra til å spre den historiske kunnskapen til innbyggerne i kommunen.
- C. Kommunen legger en plan for videreføring av bokverket «Rakkestad gårder, hus og folk». Bind 1 utkom i 2017 og er hittil eneste bind i serien.
- D. Kommunen samarbeider med Rakkestad Historielag (Kåen sag og mølle, Fossnes Farger og Gruvas venner), Høitomt venner og Haugseters venner og Sandbekkmøllas venner, som formidlere av viktige kulturminner i Rakkestad.
- E. Kommunen bidrar økonomisk til å vedlikeholde skilting av kulturminner, f.eks. husmannsplasskilting.
- F. Kommunen opprettholder et godt samarbeid med Rakkestad Historielag, Hjemmefrontmuseet Rakkestad og Historica og lagene som er

tilknyttet dette.

- G. Kommunen støtter opp under arrangementer som tar kulturminnene i bruk på en måte som bidrar til å skape interesse om dem.
- H. Kulturminneplanen trykkes opp, slik at kunnskap og intensjoner i kulturminnearbeidet spres til alle som jobber med Rakkestads kulturminner.

Formelt vern, plan

- I. Kommunestyret tar stilling til rullering av kulturminneplanen i kommunens planstrategi.
- J. Kulturminner som er prioritert i kulturminneplanen søkes innarbeidet i arealplanen som hensynssoner eller ved at det utarbeides egne bestemmelser/retningslinjer i arealplanen som knytter den opp mot kulturminneplanen.
- K. Stedsutvikling og identitetsbygging vies oppmerksomhet i fremtidig planlegging for revitalisering av Rakkestad sentrum, Degernes og mindre lokalsamfunn.
- L. Sammen med Fylkeskommunen, Riksantikvaren og Kulturhistorisk Museum skal Rakkestad kommune finne en godt egnet måte å ivareta Øverbysteinen (runestein) på, samt tilrettelegge for en godt egnet plass hvor den kan presenteres for publikum.

Saksbehandling

- M. Prioritere kulturminneverdier i kommunens plan- og byggesaksbehandling.
- N. Alle som arbeider med kulturminnerelaterte oppgaver i Rakkestad kommune skal ha god kjennskap til kulturmiljøplanens innhold. Kommunen skal selv besørge intern informasjon om dette. Dette gjelder særlig kommuneområder

som omfatter kultur, byggesak, plan, landbruk og eiendom.

- O. Rakkestad er en landbrukskommune. Kulturminner i landbruket er viktige for å ivareta særpreget. Dette gjelder både eldre våningshus, røde låver, spesielle eller gamle driftsbygninger, samt selve gårdstunenes plassering i landskapet. Videre kommer bygninger knyttet til husmannsplasser, setrer og skogshytter i utmarka. Helhetlige miljøer skal prioriteres. Kommunen er stor, og kulturminneplanen har ingen uttømmende oversikt over disse bygningene. Bygninger fra før 1850 skal forsøkes ivaretatt på best mulig måte. Landbruksavdelingen i kommunen har et særskilt ansvar her. Kommunen plikter ihht kulturminneloven §25 å sende søknad om riving eller vesentlig endring av byggverk eller anlegg oppført før 1850 til fylkeskommunen for uttalelse senest fire uker før søknaden avgjøres. Vedtak om riving eller vesentlig endring av slike byggverk og anlegg skal umiddelbart sendes vedkommende myndighet, dersom denne myndigheten har uttalt seg mot riving eller vesentlig endring
- P. Bygninger med kulturhistorisk- og arkitektonisk verdi i Rakkestad sentrum skal ivaretas og bidra til å skape identitet i kommunesenteret. Jernbanestasjonen, bygårdene i Storgata, de historiske bygningene i Johs C. Liens gate, samt den eldste villabebyggelsen er viktige i denne sammenhengen. Vernet i områdereguleringen av Rakkestad sentrum, vedtatt 29.09.2016, skal følges opp i saksbehandlingen og eventuelt kompletteres i fremtidige planer.
- Q. Viktige strukturer og identitetsskapende bygninger, anlegg og plasser søkes ivaretatt gjennom arealplanlegging og byggesaksbehandling.
- R. Benytte muligheten til å kreve tilbakeføring ved tiltak på verneverdige bygninger/bygninger.
- S. Ivareta særpregede boligstrøk gjennom tilpassning av nybygg, der det kan tillates, til eksisterende områdekarakter.
- T. Ivareta driftsbygninger knyttet til verneverdige anlegg, slik som bakgårdsbygninger, lagerbygninger, produksjonsbygninger, verksteder, låver, fjøs og uthus, for å vise helheten.
- U Ivareta kulturlandskap ved å tilpasse nye bygninger i kulturlandskap, gjennom plassering, volumer, utforming og materialbruk.

- V. Unngå skjemming og bevare sammenhenger for arkeologiske kulturminner. Dette bør gjøres på plannivå, med hensynssoner og formål, for så å løses i saksbehandling.

Forvaltning av kulturminner i kommunens eie

- W. Innarbeide rutiner for tilstandskontroll for verneverdige bygninger i kommunens eie. Dette gjelder særlig Rakkestad bygdetun, Lillerudlund og Høitomt. Kommunen har ansvar for at det settes av årlige midler for ivareta disse museale bygningene på en antikvarisk riktig måte. Kommunen er videre ansvarlig for evt. utleie av disse kulturminnene.
- X. Sørge for gode rutiner for eiendomsforvaltningen i kommunen, slik at ansatte i kommunen er godt kjent med verneinteressene.
- Y. Verneverdige bygninger i kommunens eie brannsikres, jmfør forskrift om brannforebygging §8. Brannsikringen skal årlig følges opp med brannvesenet.

Kulturminner i privat eie

- Z. Stimulere private eiere og interessegrupper/lag til ivaretagelse.
- Æ. Stimulere eiere/venneforeninger til viktige kulturminner til brannsikring.
- Ø. Bistå i arbeidet med å bevare private arkiver og private historiske dokumenter.

Tretun smie ved Bergenhuskrysset. Foto: LOK.

Kapittel 14 – Kilder

- Dehli, Martin: Rakkestads historie. Bind III – bygdehistorien 1837-1940. Rakkestad kommune 1996.
- Fladstad, Odd F.: Et sentrum blir til. Utviklingen i Rakkestad prestegjeld 1875-1925.
- Jakobsen, Svein M.: Kulturhistorisk hjemmevern. Vern og estetikk i Rakkestads sentrumsområder. Temautredning til sentrumsplanen. Rakkestad kommune 2012.
- Johansen, Øystein: Rakkestad bygdebok. Bind I – forhistorien. Rakkestad kommune 1989.
- Kongsrud, Håvard Havin: Rakkestad gårder, hus og folk. Bind 1 – Sentrumsområdet. Rakkestad kommune 2017.
- Lunde, Aage: Rakkestads historie. Bind II – bygdehistorien fra 1000 til 1840. Rakkestad kommune 1990.
- Nordby: Rakkestads historie. Bind IV – bygdehistorien 1940-2000. Rakkestad kommune 2002.
- Syversen, Svein: Fjella i Indre Østfold. 2005.
- Syversen, Svein: Fjella i Østfold. Bind 2. 2014.
- Torper, Roger: Husmannsplasser i Rakkestad, Degernes og Os. Rakkestad Historielag 2015.
- Turbokkomiteen: Turbok for Rakkestad. 2020.
- byggogbevar.no

Skogsstall på Nakkimseter. Foto: LOK.

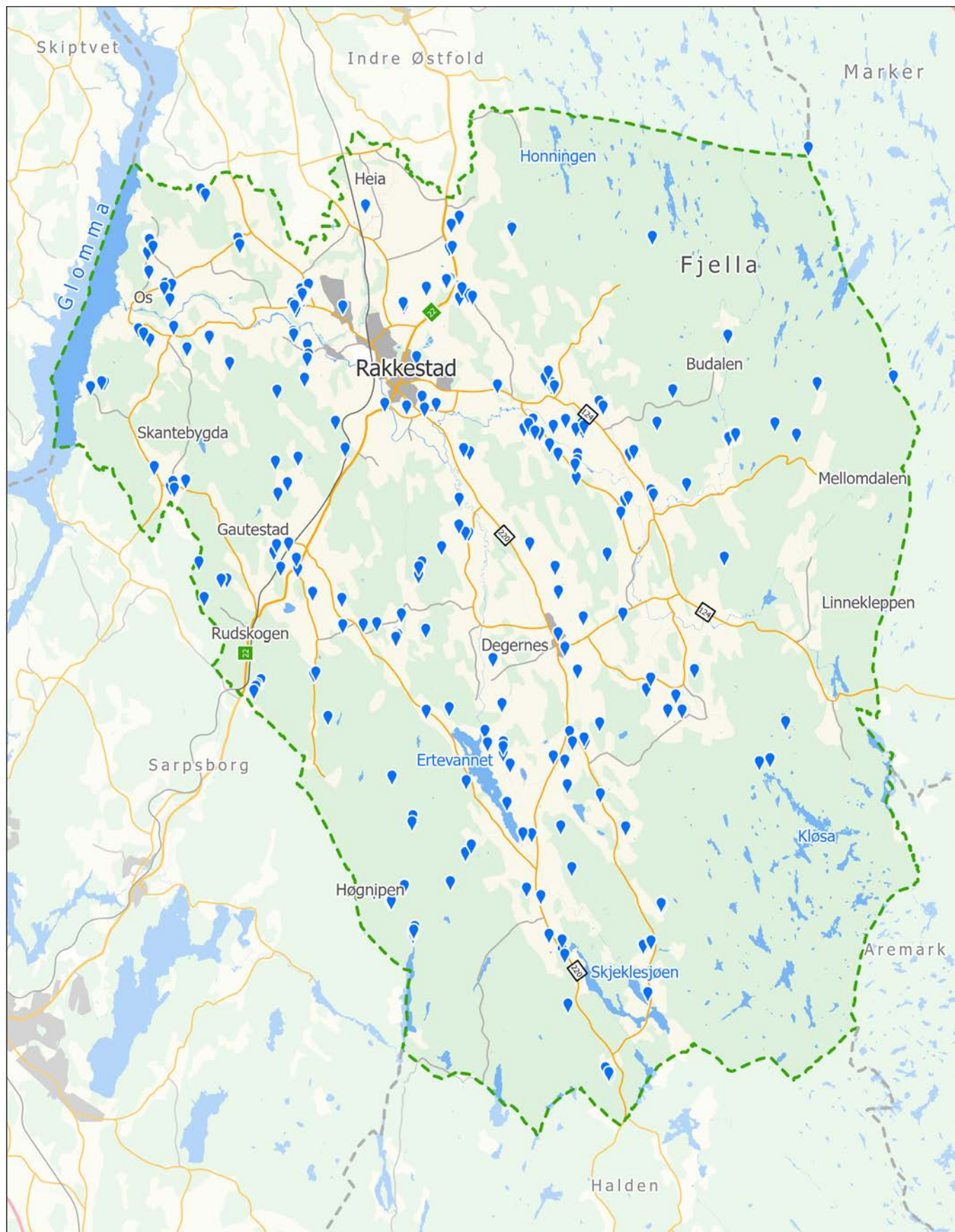
Våningshuset på Storetorp. Foto: LOK.

VEDLEGG

Automatisk fredete kulturminner

Vedlegg 1

Kulturminner av nasjonal verdi

Vedlegg 2

Automatisk fredet middelalderkirke

Rakkestad kirke

Veddredete bygg og anlegg

Rakkestad prestegård

Fredningen fra 1991 omfatter følgende bygninger:

- 1) Hovedbygningen
- 2) Stabburet
- 3) Driftsbygningens eksteriør
- 4) Vognskjulets eksteriør
- 5) Vedskjulets eksteriør

Kirker listeført av Riksantikvaren

Os kirke

Degernes kirke

Landsverneplan for Kraftindustriens kulturminner (2010)

Kraftledning Hasle (Varteig) - Borgvik (Sverige): pionerprosjekt innen strømforsyning, var ved idriftsettelsen i 1963 den eneste direkte forbindelsen mellom det svenske og det sørnorske nettet.

Landsverneplan for jernbanen (2004)

I høringsutkastet til verneplanen er Gautestad stasjon nevnt med uavklart vernestatus.

På Gautestad stasjon står stasjonsbygningen med godshus som fløy, et bryggerhus av mur og en privet tilbake fra det opprinnelige anlegget. Stasjonsbygningen er trolig den som har gjennomgått færrest endringer på Østfoldbanens indre linje. Stasjonsanlegget ligger godt synlig i landskapet, noe alleen framhever. Anlegget fra 1880-årene har stor autentisitet og er et jernbanehistorisk interessant anlegg med høg kunnskapsverdi.

Stasjonen er nevnt sammen med stasjonene på Kråkstad, Askim, Slitu og Eidsberg. Det heter: Disse fem stasjonene er hver for seg viktige historiske minner i sine respektive lokalsamfunn. Til sammen gir anleggene og miljøene som har vokst fram rundt disse stasjonene et inntrykk av jernbanens betydning for bosetting og næringsutvikling i Indre Østfold.

Kulturminner av regional interesse

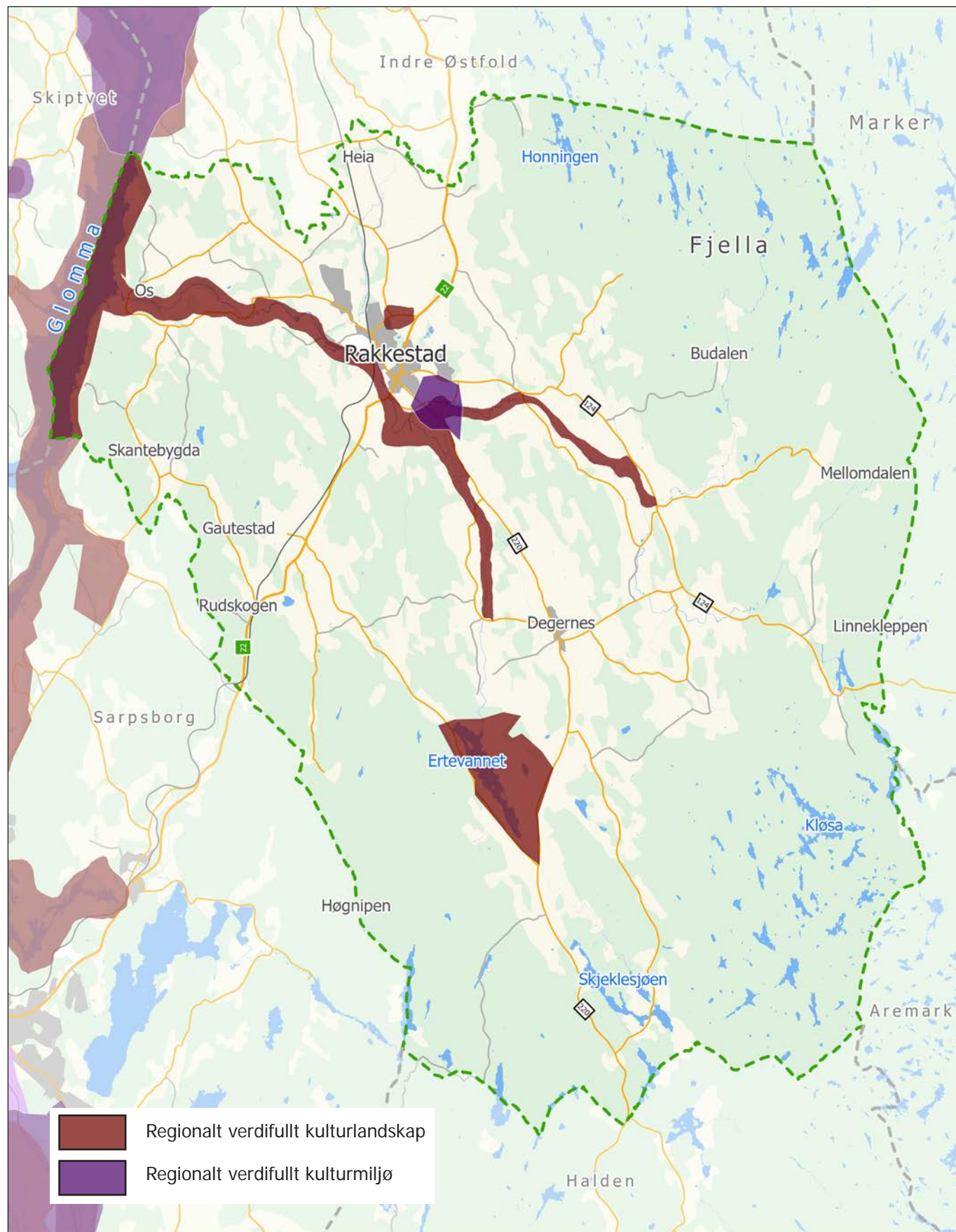
Vedlegg 3

Kulturminner fra nyere tid som vurderes å ha betydning/interesse i et regionalt perspektiv:

Bergenshus Brekke og Snekkenes bruk	Florasvingen 24, Rakkestad kapellangård, trolig oppført ca 1770, empirestil Rester av bruksmiljø ved utløpet av Rakkestadelva, der det har vært kverner, sager, teglverk, frørenseri mm; eneste gjenværende bygninger vakthytte for trekullbrenner og møllerstue, samt stor enhetslåve.
Sentrumsgården Degernes kommunegård	Storgata 2, bygård oppført i 1927. Haldenveien 836, oppført 1921 som samvirkelag, kjøpt av Degernes kommune i 1921 og tatt i bruk som kommunehus for Degernes, som var egen kommune 1917-64.
Gudim	Rest av innebygd gårdsbruk fra før Rakkestad ble stasjonsby, lensmannsgård i sveitserstil fra slutten av 1800-tallet.
Haugseter	Seter til 1840-tallet, Degernesfjella første hytte, oppført ca 1880, restaurert 2004-06.
Herrefosser	Herregård, adelig setegård på 1600-tallet, ligger på høyde med utsyn mot Rakkestadelva, veien gikk tidligere gjennom tunet, mellom våningshuset og uthusbygningene.
Kåen sag og mølle	Oppgangssag og mølle, oppført 1865, i drift til 1967, kvernsted siden 1600-tallet.
Liensgården	Liens Hotel, særpreget treetasjes gård i sentrum, pusset tegl, oppført 1890-tallet, i dag kontorbygg.
Midtstuen Nakkimseter	Distriktslegebolig, oppført i 1920, nyklassisisme. Seterplass med bygninger, beliggenhet i sørenden av vannet Kløsa.
Rakkestad og Degernes Rakkestad sparebank	Kornsilo Oppført 1959 på tomten til Gran Mølle. Oppført 1913, jugend/nyklassisisme, utgjør helhetlig miljø sammen med Midtstuen og park.
Rakkestad stasjon Sandbekk mølle	Oppført ved Østre linje i 1882, vesentlig for utviklingen av bygdebyen. Vandrevet mølle, oppført 1904, eneste i Østfold med overfallshjul, eget tørkehus for korn, restaurert 1999-2004, stedet har hatt mølle siden 1650; sag (sirkelsag m/strøm) og grendeskole inngår i miljøet.
Stryker og Julsrud	Gruver for utvinning av kvarts, feltspat og glimmer, virksomt 1881-1961, inkl. Julsrud mølle (mølle ombygd til stenknuseri).
Stølesgården Veiby	Storgata 4, bygård oppført i 1928. Osveien 686, stor husmannsplass under Veiby; våningshus, stabbur, låve og mur.
Ådalen	Væleveien 585, husmannsplass under Væle, med beliggenhet i nordenden av vannet Kløsa.

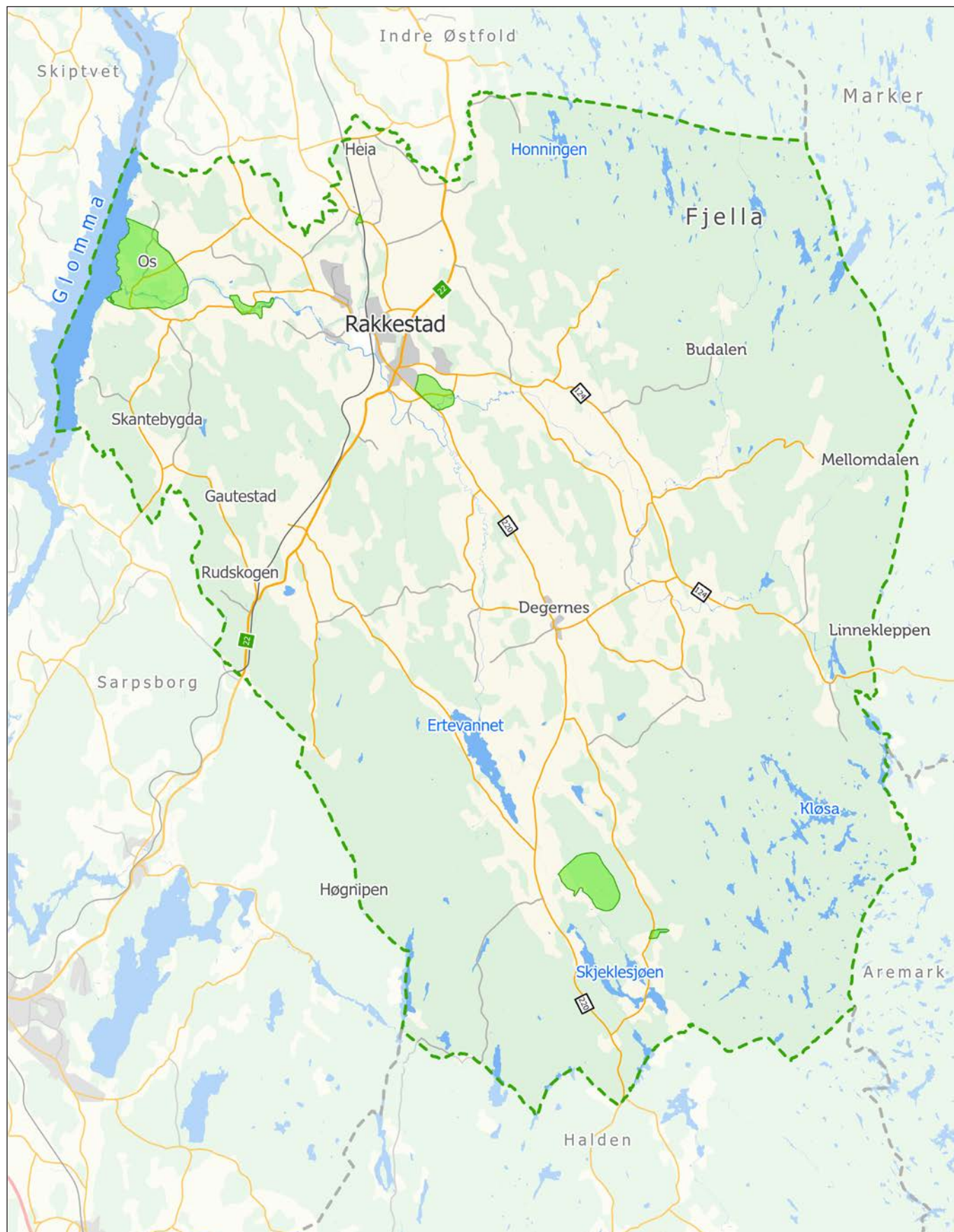
Regionalt verdifulle kulturlandskap og kulturmiljøer i Fylkesplan for Østfold, vedtatt 2018

Vedlegg 4

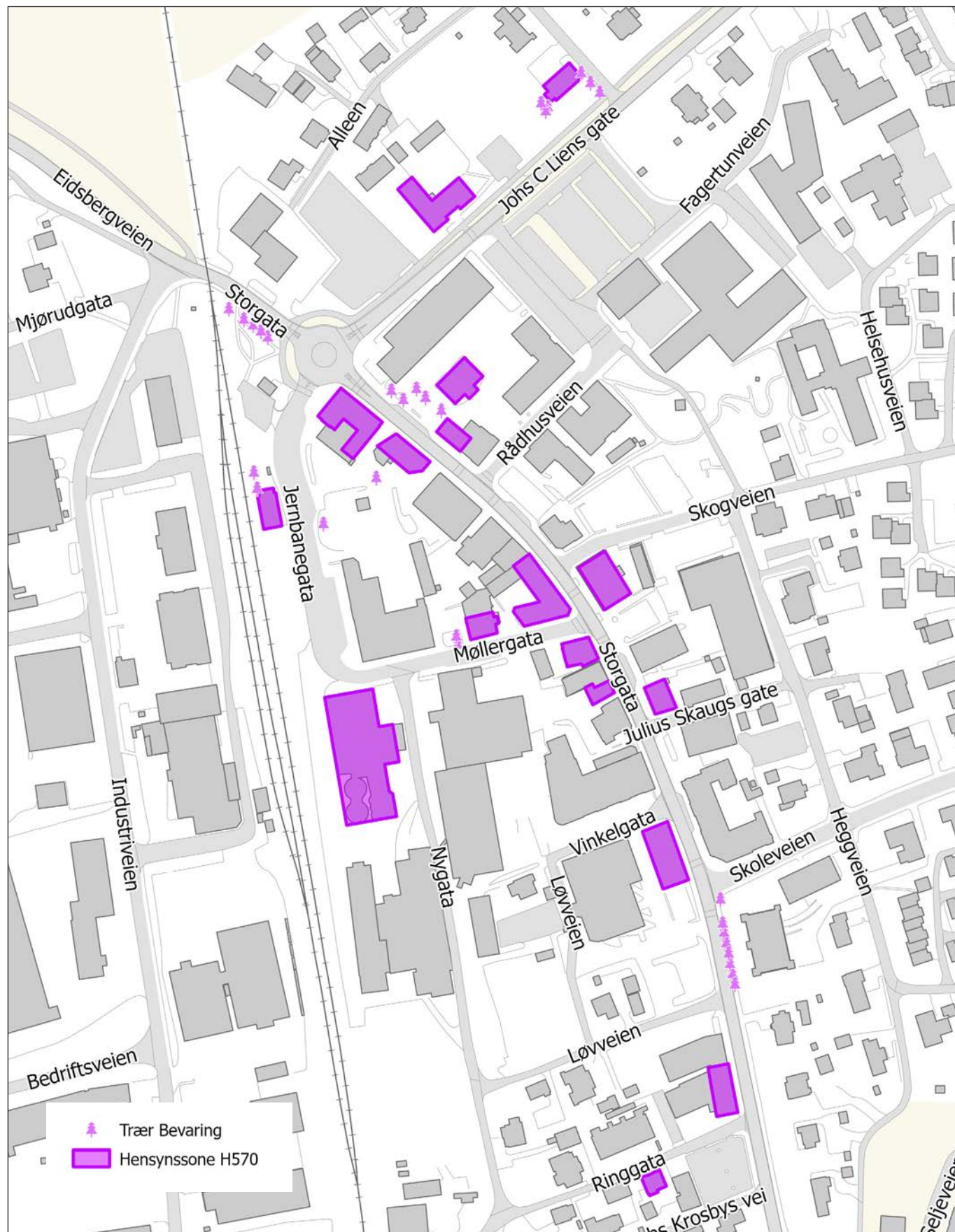

Hensynssone kulturmiljø (H570) i kommuneplanens arealdel

Vedlegg 5

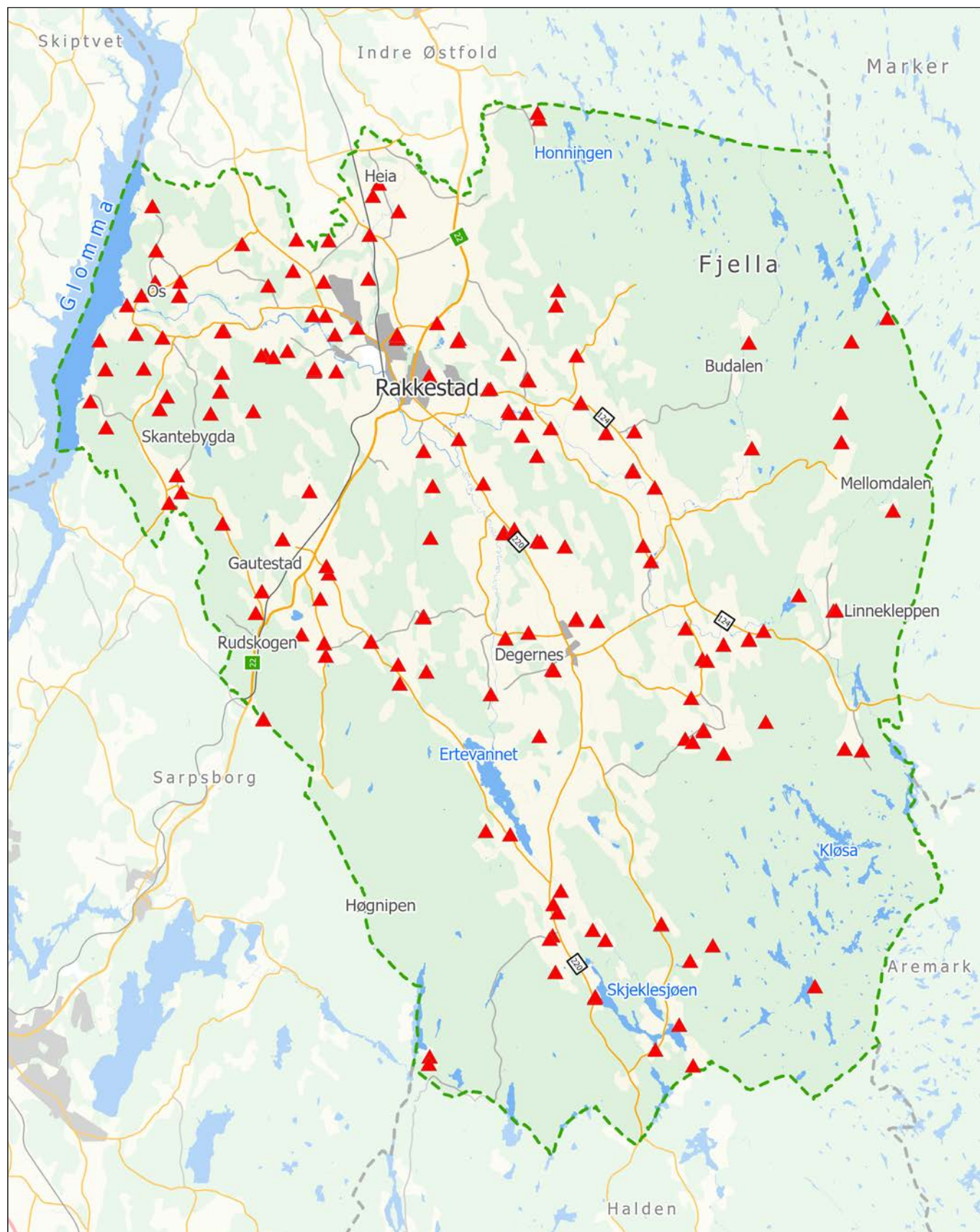
**Verneverdige bygninger og trær i områderegulering
Rakkestad sentrum, vedtatt 29.09.2016
Vedlegg 6**

SEFRAK-registrerte bygninger fra før 1850

Vedlegg 7

Kulturminnelovens § 25 pålegger kommunen å melde fra til regional kulturminneinstans om søknader som mottas om å få revet/vesentlig endret bygg eldre enn 1850. Dette for å få stanset et ukontrollert tap av bygninger fra tiden før 1850.

SEFRAK-registrerte bygninger fra perioden 1850-1900

Vedlegg 8

